

BETÆNKNING

*Afgivet af det af Forsvarsministeren under 8. december 1964
nedsatte udvalg vedrørende*

BEFALINGSMANDSUDDANNELSEN

OG

ARBEJDSKLIMAET I FORSVARET

3. DEL

RÅDGIVNING, CIVILUNDERVISNING OG VELFÆRD

ex. 2

BETÆNKNING NR. 496

1968

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	5
------------------	---

KAPITEL 1

Rådgivning for det militære personel	7
I. Indledning	7
II. Socialrådgivning	7
A. Ordningens baggrund og tilblivelse	7
B. Nugældende bestemmelser	7
C. Socialkonsulentvirksomhedens udvikling	8
D. Personelproblemer	9
III. Uddannelsesvejledning - erhvervsvejledning	10
A. Forsvarets Civil undervisnings undervisnings- og uddannelsesvejledning	10
B. Erhvervsvejledning ved Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste og Forsvarets Civilundervisning	11
IV. Personlig rådgivning	12
V. Udvalgets synspunkter og forslag	13
A. Behovet for rådgivning	13
B. Socialrådgivning	14
C. Uddannelsesvejledning - erhvervsvejledning	15
D. Personlig rådgivning	18
E. Rådgivningens udbygning og organisering	19

KAPITEL 2

Civilundervisning i forsvaret	21
I. Indledning	21
II. Civilundervisningens baggrund og tilblivelse	21
III. Synspunkter på civilundervisningen og dennes udvikling	22
A. Undervisning inden for den normale daglige tjenestetid	22
B. Undervisning i fritiden	24
C. Undervisningsvejledning	25
D. Undervisningsmateriale	25
E. Nye undervisningsemner og -metoder	25
IV. Udvalgets forslag og henstillinger	26

KAPITEL 3

Fritidsaktiviteter i forsvaret	28
I. Indledning	28
A. Fritiden i hæren	28
B. Fritiden i søværnet	28
C. Fritiden i flyvevåbnet	29
D. Sammenfattende betragtninger om fritiden	30
II. Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes virksomhed	30
III. Synspunkter på fritidsaktiviteterne og deres udvikling	32
A. Faktorer, der påvirker fritidsaktiviteterne	32
B. Udviklingen i fritidsaktiviteterne	32
IV. Udvalgets forslag og henstillinger	34
V. Det frivillige soldaterarbejde	35

Forord

Om udvalgets nedsættelse, kommissorium, sammensætning m.v. henvises til forordet i nærværende betænkning 1. del (betænkning nr. 428/1966).

Der er siden udvalgets nedsættelse — ud over de allerede i 1. del-betænkning anførte ændringer - sket følgende ændring i udvalgets sammensætning:

Efter indstilling fra Hovedorganisationen for Søofficerer m.fl. blev kommandør H. L. Prause i marts 1967 beskikket til medlem i stedet for kommandør E. C. Franch Petersen.

København, den 15. december 1967.

Jacob Appel
A. C. Calundann
H. Christophersen
J. R. S. Fogde
Sigurd Højby
(formand)
K. B. Nielsen
H. L. Prause
Chr. Sørensen
E. Wolf hagen

Jens Bach
A. Balle Christiansen
H. Engberg-Pedersen
Henry Holm
Hans Jensen
Carl Nissen
Helge Severinsen
Erik Thomsen
K. van Wylich-Muxoll

O. Blixenkron-Møller
E. Hovgaard Christiansen
H. C. B. Engeli
N. Holst-Sørensen
C. C. F. Langseth
Erik Ohrt
E. L. F. Simonsen
S. Bache Vognbjerg
S. Øhrstrøm

P. E. Helbo Pedersen

KAPITEL 1

Rådgivning for det militære personel

I. Indledning.

Inden for forsvaret har man - især i årene efter den 2. verdenskrig - sporet et voksende behov for rådgivning af det militære personel. Der er derfor vokset institutioner frem, som har taget rådgivningsvirksomheden op på en række forskellige felter. Samtidig har man på andre områder benyttet sig af de organer, der står til rådighed for hele befolkningen. Det er udvalgets opfattelse, at der nu er behov for et samlet overblik over rådgivningsindsatsen, et

overblik, der vil kunne danne grundlag for forslag om udbygning og bedre koordinering af arbejdet. I de tre følgende afsnit vil der derfor blive givet et redegørelse for, hvorledes henholdsvis *socialrådgivning*, *uddannelses- og erhvervsvejledning* samt *personlig rådgivning* gennemføres under de nuværende ordninger, og i afsnit V fremstilles udvalgets synspunkter og forslag.

II. Socialrådgivning.

A. Ordningens baggrund og tilblivelse.

I 1952 nedsattes under Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste et udvalg, benævnt »Arbejdsudvalget vedrørende socialrådgivning m.v. for forsvarets personel«. Ifølge sit kommissorium havde dette udvalg bl.a. til opgave »at fremsætte forslag til ændringer i bestående forhold, herunder til etablering af regulær socialrådgivervirksomhed for forsvarets personel«.

Udvalget afgav betænkning i 1953; men allerede i 1952 påbegyndtes en foreløbig rådgivningsordning. Ved Kundgørelse for Forsvaret B. 8-1954 etableredes ordningen endeligt, og supplerende retningslinier blev optaget i bestemmelser om forsvarets oplysnings- og velfærdsvirksomhed.

En umiddelbar konsekvens af udvalgets bemærkninger til de gældende regler for økonomisk hjælp til værnepligtige og deres familier var Socialministeriets cirkulære af 11. juni 1954, der gav nye regler for ydelser i henhold til lov om offentlig forsorg.

B. Nugældende bestemmelser.

I Kundgørelse for Forsvaret B. 24-1963 er der — i henhold til § 15 i Lov nr. 137 af 31. marts 1960 om Forsvarets Organisation m.v. - under de midler, som oplysnings- og velfærdsvirksomheden anvender, nævnt »rådgivning, erhvervsvejledning og anden støtte i sociale og personlige spørgsmål«. I medfør af dette punkt er der fastsat bl.a. følgende bestemmelser vedrørende socialrådgivningen:

»Område.

Socialrådgivning omfatter bistand i sociale, økonomiske, juridiske og personlige spørgsmål.

Rådgivning og praktisk hjælp - bl.a. ved formulering af andragender, klager m.v. og ved forhandlinger med myndigheder - ydes vedrørende:

- hjælp i henhold til lov om offentlig forsorg,
- skattespørgsmål,

- gæld, lån, budgetlægning,
- boligspørgsmål,
- ægteskabs-, faderskabs- og bidragsspørgsmål,
- forhold til arbejdsgivere og faglige organisationer, ferispørgsmål,
- erstatnings-, forsikrings- og sygekasseforhold,
- praktiske og økonomiske spørgsmål i forbindelse med hjemsendelse (optagelse på skoler, gennemgang af kurser m.v., samt ophold i udlandet),
- personlige spørgsmål og problemer i øvrigt.

I særlige tilfælde kan der efter forhandling med Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste stilles juridisk bistand til rådighed.«

Personellet orienteres om ordningen efter følgende retningslinier:

»Snarest efter hvert nyt holds møde - normalt i løbet af de første 14 dage - giver socialkonsulenten, efter nærmere aftale med tjenestestedet, en orientering om socialrådgivningens omfang og indhold, med en oversigt over de foreliggende muligheder for bistand under indkaldelsen. Efter orienteringen skal personellet have mulighed for at få besvaret spørgsmål, så vidt muligt ved en efterfølgende konsultation.

I passende tid før hjemsendelser giver socialkonsulenten orientering om personlige, økonomiske og andre problemer i forbindelse med hjemsendelse.«

I øvrigt siger bestemmelserne følgende:

» Samarbejde.

Socialkonsulenten er rådgiver for tjenestestedets chef i spørgsmål af social karakter.

Udførelsen af tjenesten som socialkonsulent forudsætter kontakt med tjenestestedets chefer, læge, auditor, præst, civilundervisningsforstander (-viceforstander) m.fl. og forbindelse til forskellige myndigheder og institutioner uden for tjenestestedet (socialkontor, skattevæsen, mødrehjælp, revalideringscenter, arbejdsanvisningskontor m.v.).

Forsvarets tjenestesteder m.fl. skal drage omsorg for, at værnepligtige, der hjemsendes på grund af sygdom eller tilskadekomst, eventuelt efter at være fremstillet for en kassationskommission, gennem tjenestestedets socialkonsulent bliver orienteret om mulighederne for

bistand i henhold til forsikringsmæssige og forsorgsmæssige love og bestemmelser m.v. Dette gælder i særlig grad i tilfælde, hvor den pågældende værnepligtige på hjemsendelsestidspunktet - såvel ved ordinær som ekstraordinær hjemsendelse - henligger på hospital/sygehus eller af anden årsag er uarbejdsdygtig.

I forbindelse med ulykkestilfælde med dødelig udgang bør det ligeledes foranlediges, at socialkonsulenten giver de pårørende fornøden vejledning vedrørende erstatningsspørgsmål m.v.

Socialrapport.

På de pågældende chefers foranledning kan der foretages socialundersøgelse (optages socialrapport) til brug ved behandling af ansøgninger eller indstillinger, fremkommet på grund af velfærdstruende forhold for den pågældende og/eller dennes nærmeste pårørende. Socialundersøgelse kan endvidere foretages i forbindelse med manglende tilpasning, gentagne disciplinbrud, kassation m.v.«

C. Socialkonsulentvirksomhedens udvikling.

Det kan på baggrund af et fra Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste tilvejebragt materiale, som udvalget har gennemgået, klart konstateres, at der gennem den sidste halvsnedes år har været tale om en generel stigning inden for alle socialkonsulentvirksomhedens felter. Denne stigning er dog efter udvalgets opfattelse ikke blot en følge af et øget behov for rådgivning, men må i væsentlig grad tilskrives den stedfundne gunstige udvikling af denne del af rådgivningsvirksomheden i henseende til såvel selve rådgivningens effektivitet som personellet almindelige indstilling til dette at modtage råd, vejledning og hjælp i sociale og andre personlige anliggender.

Det fremgår endvidere af det gennemgåede materiale, at spørgsmålet om økonomisk støtte til de værnepligtige udgør en meget væsentlig del af socialrådgivervirksomheden. Udvalget vil tage dette spørgsmål op til særskilt behandling i forbindelse med de værnepligtiges økonomiske forhold i det hele, jf. 4. del-betænkning.

Materialet viser imidlertid også, at medens det ved socialrådgivningens indførelse i første række drejede sig om at bistå de værnepligtige - og specielt dem, som havde forsørgerpligter

- med at ansøge om samt forhandle med de kommunale og andre myndigheder om opnåelse af økonomisk hjælp i henhold til forsorgslovens § 54, har socialrådgivningsvirksomheden navnlig i de senere år ændret karakter. En forskydning i arbejdet er således opstået derved, at socialkonsulenterne i stadigt stigende omfang af de militære chefer og myndigheder ønskes medinddraget i behandlingen af spørgsmål - ansøgninger og indstillinger — med direkte relation til den militære tjeneste: forflyttelser, midlertidig hjemsendelse, velfærdsorlov, straffesager, disciplinære og andre tilpasningsvanskeligheder.

Det kan dertil anføres, at regimenter, korps og forsvarsministerium i forbindelse med ansøgninger om udsættelse med genindkaldelser ofte gennem Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste foranlediger sådanne sager belyst gennem rapport fra en socialkonsulent.

Det stadigt stigende antal gifte værnepligtige har endvidere - ud over rådgivning i spørgsmål om økonomisk hjælp — medført et øget behov for rådgivning af familiemæssig og personlig art, et arbejde som ofte nødvendiggør flere samtaler med begge ægtefæller og eventuelt med andre pårørende, såfremt der skal opnås tilfredsstillende resultater. For disse gerne meget unge ægtefæller — ofte fra brudte hjem og i socialt vanskelige kår med et eller flere små børn - betyder værnepligtstjenestens selvsagt en særlig belastning og dertil en forøvelse af den i forvejen store skilsmisserisiko.

På tjenestesteder med et større antal kontraktantagne har der vist sig et stigende behov for effektiv bistand og vejledning, specielt i spørgsmål af økonomisk art. Mange unge - også i forsvarets stampersonelgruppe - formår tilsyneladende ikke at forvalte de penge, de tjener, på en hensigtsmæssig måde. Sager på baggrund af urimelige og uovervejede afbetalingskøb samt straffesager som følge af letsindig omgang med checkhefter er således også i forsvaret registreret i stigende tal.

Også på det erhvervsoplysende område har stampersonelordningen stillet øgede krav til socialkonsulentvirksomheden, idet det naturligt har måttet påhvile også socialkonsulenten at bidrage til løsningen af det såvel for den enkelte som for samfundet i sin helhed meget betydningsfulde spørgsmål omkring det rigtige valg af uddannelse og erhverv.

Endelig bør det påpeges, at der synes at være en stigende tendens til at benytte social-

rådgiverbistand i klagesager. I Lærebog for Hærens Menige (Lærebog for Orlogsgaster) siges således: »Det tilrådes værnepligtige - og talsmænd, der handler på disses vegne — før klage indgives at søge vejledning hos den stedlige socialrådgiver. Denne har pligt til at yde vejledning, eventuelt efter at han — uden udgift for den råde søgende - har indhentet juridisk bistand i sagen«. Det må imidlertid i denne forbindelse fremhæves, at netop råde søgningen meget ofte medfører, at en klagesag løses ved socialrådgiverens vejledning eller direkte mellemkomst, således at fremsendelse af en egentlig klage undgås.

Det kan generelt om socialrådgivningsvirksomheden siges, at den dels er blevet stadig mere differentieret inden for hvert enkelt sagsområde, spændende over sociale, økonomiske, juridiske og personlige spørgsmål inden for såvel privatlivet som den militære tjeneste, dels har udviklet sig til at virke som en ordning ikke blot for de tjenestgørende værnepligtige, men for en stadig større kreds blandt forsvarets fast tilknyttede personelgrupper, specielt stampersonelgruppen.

Især må fremhæves den konstaterede stigning i de militære chefers og myndigheders ønsker om og behov for at udnytte de eksisterende muligheder for at anvende socialkonsulenternes sagkundskab i en lang række spørgsmål, specielt spørgsmål af social karakter.

Sammenfattende kan det således konstateres, at socialrådgivervirksomheden af stadigt flere i forsvaret opfattes som en ordning, der giver »alle mulighed for at søge rådgivning om alt«.

D. Personelproblemer.

Pr. 1. april 1967 var følgende personel tilknyttet socialrådgivningen:

- 3 socialrådgivere (ved Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes socialsektion).
- 5 heltidsansatte (heraf 4 socialrådgivere og 1 exam. jur.).
- 41 deltidsbeskæftigede, hvis hovedbeskæftigelse fordeler sig således:

Kommunalt ansatte:

Socialinspektører, 6 - heraf 1 med juridisk uddannelse.

Ekspeditionssekretærer, 5 - heraf 1 med juridisk uddannelse.

Fuldmægtige, overassistenter m.v., 16.

Socialrådgivere:

8 - heraf er størsteparten ansat i overordnede stillinger som afdelingsledere, instituti-
onsledere, erhvervsvejledere osv.

Jurister:

6 - heraf 1 amtsfuldmægtig, 2 revaliderings-
chefer, 1 sekretær i Dansk Forsorgsselskab, 1
advokat og 1 fuldmægtig ved Rigsombudet i
Thorshavn.

Personellet består således altovervejende af
deltidsansatte, der alle har baggrund i socialt
arbejde. Der foregår en vis fluktuation, således
som det altid vil være tilfældet med et perso-
nel, der har arbejdet som bibeskæftigelse; men

også blandt de heltidsansatte er der en udskift-
ning, sammenhængende med de muligheder, de
pågældende kan opnå i andre stillinger under
det offentlige - eksempelvis under revaliderin-
gen, åndssvageforsorgen samt børne- og ung-
domsforsorgen.

Forsvarets socialrådgivere er ikke tjeneste-
mandsansatte, og de lønnes med et honorar
svarende til statens 13. lønningsklassers brutto-
løn. De kan avancere til 15. lønningsklasse
efter 6 års forløb. Socialrådgivere, der er ansat
før den 1. april 1962, vil efter 15 års uafbrudt
ansættelse under forsvaret kunne opnå pension
efter civilarbejderlovens regler. For socialrå-
givere, ansat efter denne dato, findes for tiden
ingen pensionsordning.

III. Uddannelsesvejledning - erhvervsvejledning.

Orientering om erhvervsuddannelse m.v. gi-
ves dels af Forsvarets Civilundervisning gen-
nem den undervisnings- og uddannelsesvej-
ledning, der udøves over for personel til værne-
pligtstjeneste og over for stampersonel, dels
gennem den erhvervsvejledningsordning, som
Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste og
Forsvarets Civilundervisning samarbejder om
gennemførelsen af.

A. Forsvarets Civilundervisnings undervisnings- og uddannelsesvejledning.

For de kategorier af forsvarets personel, der
gennem Forsvarets Civilundervisning har ad-
gang til undervisning eller uddannelse i dele af
tjenestetiden og/eller i fritiden, gennemføres
der ved institutionens faste medarbejdere - for-
standere og viceforstandere — dels en orien-
tering, dels en vejledning om de foreliggende
muligheder, idet udgangspunkt tages i perso-
nellets individuelle uddannelsesmæssige og be-
skæftigelsesmæssige forudsætninger samt i de
uddannelses- og erhvervmæssige ønsker og
mål.

Undervisnings- og uddannelsesorienteringen
gives tidligst muligt efter de udskrevne værne-
pligtiges eller frivilliges møde til tjeneste ved
forsvaret. Ved denne orientering redegør en
civilundervisningsforstander eller -viceforstan-
der for de tidsrammer inden for tjenestetiden,

der stilles til rådighed for civilundervisning og
-uddannelse, samt for de muligheder, der fore-
ligger for undervisning og uddannelse i friti-
den. Endvidere redegøres der for generelle
faser i undervisnings- og uddannelsesforløbet,
for de undervisnings- og uddannelsesområder,
der erfaringsmæssigt er særligt egnede til gen-
nemførelse i forbindelse med den militære tje-
neste, samt for undervisning, som - ud fra
fremsatte ønsker fra nuværende og tidligere
elever - er under planlægning.

Endelig meddeles det personellet, at der er
adgang til at få vejledning i undervisnings- og
uddannelsesspørgsmål ved en forstander eller
viceforstander, når det måtte ønskes, samt at
man bør betjene sig af denne mulighed forud
for valg af civilundervisning og -uddannelse
inden for de tidsrammer, der stilles til rådighed
herfor.

For en del af forsvarets stampersonel, der
ved kontrakttegning om frivillig tjeneste opnår
adgang til at anvende mere vidtgående tids-
rammer til civiluddannelsesformål end de tids-
rammer, der stilles til rådighed for det ud-
skrevne værnepligtige mandskab, er den indivi-
duelle uddannelsesvejledning gjort obligatorisk,
således at hver enkelt i stampersonelgruppen
kort tid efter tiltræden af den frivillige tjeneste
skal konfronteres med en forstander eller vice-
forstander og her modtage en vejledning ud
fra de foreliggende forudsætninger og uddan-

nesselmæssige muligheder. Hensigten hermed er at give den pågældende det bedst mulige grundlag for valg af indhold i den til rådighed stående civiluddannelsestid; men det viser sig i et overvejende antal tilfælde, at det erhvervs-mæssige mål og den dermed forbundne uddannelsesmæssige målsætning ikke lader sig registrere. Det tilkendegives derfor den enkelte, at han nøjere bør overveje civiluddannelsestidens anvendelse, og i denne forbindelse gives der ham tilbud om rådgivning i den udstrækning, det måtte ønskes forud for en beslutning.

I tilfælde, hvor der konstateres et behov for bistand ved særligt sagkyndige, såsom socialrådgivere eller erhvervsvejledere, sørger forstanderen eller viceforstanderen for, at en sådan rådgivning etableres.

I enkelte tilfælde findes der ved omhandlede vejledende virksomhed samt i forbindelse med gennemførelse af undervisning og uddannelse behov for personlig rådgivning af en sådan karakter, at hjælp fra en psykolog kan være ønskelig. Det er i sådanne tilfælde pålagt forstanderen eller viceforstanderen at meddele sin observation til den stedlige socialkonsulent og til den pågældendes militære chef, med henblik på at få tilvejebragt den fornødne bistand til varetagelse af denne del af rådgivningsopgaven.

For så vidt angår orientering af den værnepligtige ungdom forud for indkaldelse til pligtig eller frivillig tjeneste, er der konstateret en væsentlig interesse for, at civilundervisnings- og civiluddannelsesmulighederne gøres til genstand for belysning. Medarbejdere fra Forsvarets Civilundervisning har derfor medvirket ved de af Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste arrangerede orienteringsmøder for de udskrevne værnepligtige samt ved de antagelseskommissioner, for hvilke ansøgere til frivillig tjeneste i stampersonelgruppen fremstilles. Erfaringen viser, at det er meget vigtigt, at undervisnings- og uddannelsesorientering udøves så grundigt som muligt forud for tjenesten i forsvaret - især for de frivillige, idet man herved kan bidrage til en tilpasning af forventningerne til de reelle undervisnings- og uddannelsesmuligheder, herunder de begrænsede tidsrammer for denne virksomhed.

Også over for andre grupper end de ovennævnte imødekommer medarbejdere ved Forsvarets Civilundervisning oplysningsbehov vedrørende civilundervisning og -uddannelse, når ønsker herom melder sig. Det har således vist

sig, at der ude omkring i befolkningen - bl.a. i skoleverdenen - er en stigende interesse for den undervisnings- og uddannelsesvirksomhed, som lader sig gennemføre inden for forsvarrets rammer.

Forstandere og viceforstandere har ikke hidtil gennemgået nogen systematisk uddannelse i rådgivningsteknik eller andre emner i forbindelse med den heromhandlede vejledning; men ved de kursus, der i dag gennemføres obligatorisk, dels for timelærere, dels for faste medarbejdere i institutionen, tages vejledningsopgavens forskellige aspekter nu under behandling. I denne forbindelse har repræsentanter for Arbejdsdirektoratets erhvervsvejledningskontorer, repræsentanter for arbejdsmarkedets organisationer og repræsentanter fra forskellige skoleformer m.fl. medvirket. Denne kursusvirksomhed samt de indhøstede erfaringer fra vejledningspraksis har bevirket, at vejledningsopgaven på det undervisnings- og uddannelsesmæssige område stort set løses med tilfredsstillende resultat.

For imidlertid fortsat at øge kvaliteten i omhandlede vejledning har Forsvarets Civilundervisning foretaget indstilling til Forsvarsministeriet om optagelse af forstandere og viceforstandere på dele af de eksisterende erhvervsvejlederkursus, og det må forventes, at denne udvidelse i uddannelsen af vejledere vil være således dækkende, at undervisnings- og uddannelsesvejledningen derefter vil kunne udøves fuldt ud tilfredsstillende under forudsætning af et fortsat samvirke med socialkonsulenter og erhvervsvejledere m.fl., når særtilfælde foreligger.

B. Erhvervsvejledning ved Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste og Forsvarets Civilundervisning.

Den offentlige arbejdsanvisning udøver gennem sine erhvervsvejledere en generel erhvervsorienteringsvirksomhed. Denne står åben for landets borgere i almindelighed, og den offentlige arbejdsanvisning har således en pligt til også at betjene det indkaldte personel. De særlige forhold, som tjenestetiden indebærer, betinger imidlertid, at der etableres et samarbejde om erhvervsorienteringsvirksomheden.

Foruden denne almindelige motivering for, at der stilles orienteringsvirksomhed til rådighed for det værnepligtige personel m.v., må det fremholdes, at en erhvervsskifte-undersøgelse

gelse, som i 1955 blev gennemført på Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes foranstaltning, synes at vise, at der for en del af det indkaldte personel var et ret alvorligt behov for erhvervsorientering, ligesom det kunne konstateres, at en større del - formentlig omkring $\frac{1}{3}$ af de indkaldte - foretog eller havde ønske om at foretage et egentligt erhvervsskifte.

På denne baggrund hedder det i *bemærkningerne til forsvar sloven* således:

»Civilundervisningen for frivilligt personel bør følges op af en ved Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes medvirken tilrettelagt erhvervsrådgivning, der på grundlag af det civile arbejdsmarkeds behov og den enkeltes forudsætninger kan råde og vejlede ham om, hvilken uddannelse han bør søge, og som ved hans hjemsendelse kan formidle en arbejdsanvisning og eventuelt hjælpe ham til at få adgang til at påbegynde eller videreføre en uddannelse.«

Nugældende bestemmelser.

Ved Kundgørelse for Forsvaret B. 24-1963 er - i henhold til § 15 i Lov nr. 137 af 31. marts 1960 om Forsvarets Organisation m.v. - fastsat følgende bestemmelser om erhvervsoplysning m.v. for forswarets personel:

»1. For personel, der indkaldes til den første samlede pligtige tjeneste, gennemføres der inden afslutningen af rekruttiden en orientering omfattende

- erhvervsorientering ved erhvervsvejledere fra det stedlige offentlige arbejdsanvisningskontor,

- orientering ved personel fra tjenestestederne (enhederne) om stampersonelordningen og
- orientering ved personel fra Forsvarets Civilundervisning om de uddannelses- og undervisningstilbud, der kan gives enten under stampersonelordningen eller i løbet af den første samlede pligtige tjeneste.

2. For personel, der antages til frivillig tjeneste, gives der en vejledning om de uddannelses- tilbud, der - afhængig af kontraktlængden - kan tilbydes. Denne vejledning kan efter behov suppleres med enten en i samarbejde med det stedlige offentlige arbejdsanvisningskontor gennemført individuel erhvervsvejledning eller efter omstændighederne med deltagelse i **den** under pkt. 1 nævnte erhvervsorientering.

3. De under pkt. 1 og 2 nævnte orienteringer gennemføres ved tjenestestedernes (enhedernes) foranstaltning og normalt som led i civilundervisningen.

4. Forud for hjemsendelse gennemføres der ved tjenestestedernes (enhedernes) foranstaltning en erhvervsorientering ved personel fra det stedlige offentlige arbejdsanvisningskontor. Denne orientering suppleres med en gennemgang af sociale (personlige) forhold i forbindelse med hjemsendelsen.

5. Ud over de under pkt. 1 og 4 nævnte erhvervsorienteringer skal der efter behov åbnes mulighed for personellet til individuel erhvervsvejledning ved det stedlige offentlige arbejdsanvisningskontor. «

Den her beskrevne ordning er blevet gennemført generelt på tjenestestederne.

IV. Personlig rådgivning.

Der vil i forsvarret — som i enhver anden større organisation - forekomme menneskelige problemer, som falder uden for, hvad en socialrådgivning eller en uddannelses- og erhvervsvejledning er indrettet på at kunne løse. I mange tilfælde bliver det måske alligevel socialkonsulenten eller civilundervisningsforstanderen, der får problemet præsenteret. Det kan også være præst eller læge, og sagen vil som

oftest før eller senere nå frem til en af den pågældendes foresatte. Som regel vil de nævnte personer føle sig forpligtede til at give en personlig rådgivning, så godt de formår det, og der vil givetvis være adskillige tilfælde, hvor en sådan rådgivning er helt fyldestgørende. På den anden side kan personlige problemer være af en sådan karakter, at kun særligt trænedede rådgivere på forsvarlig vis kan beskæftige sig

med dem, og det må konstateres, at der ikke i dag i forsvaret findes noget egentligt organ, som er opbygget med specielt henblik på at løse denne opgave.

V. Udvalgets synspunkter og forslag.

A. Behovet for rådgivning.

Det er udvalgets opfattelse, at der for det militære personel er behov for en rådgivningsvirksomhed med et meget bredt sigte. Der er allerede i udvalgets 1. del-betænkning peget på nødvendigheden af en generel pædagogisk rådgivning over for chefer og befalingsmænd i øvrigt, som en forudsætning for gennemførelsen af et pædagogisk reformarbejde. Der er endvidere gjort rede for en række problemstillinger i relation til de værnepligtiges overgang fra civil til militær tilværelse, og udvalget har stillet forslag om ændringer og nyordninger med henblik på at lette de unges tilpasning til det militære miljø mest muligt.

Udvalget har endvidere i sin 2. del-betænkning stillet forslag om indførelse af nye samarbejdsordninger inden for forsvaret, og man kan med rimelighed forvente, at de efter dette forslag etablerede talsmandsudvalg, kontaktudvalg og samarbejdsudvalg vil kunne medvirke til en reduktion i antallet af den enkeltes rent tjenstlige problemer. Gode samarbejdsforhold i forbindelse med en øget forståelse af personellomsorgen vil kunne løse adskillige spørgsmål på tilfredsstillende måde, og en hensigtsmæssig kommunikation personelgrupperne imellem vil virke i samme retning. Det må i denne forbindelse pointeres, at der både er behov for uddannelse af elever på forsvarets skoler og for efteruddannelse af befalingsmændene, når det drejer sig om at opnå et tilstrækkeligt indgående kendskab til de rådgivningsmæssige problemer. Også på dette felt vil derfor en fortløbende orienterings- og uddannelsesvirksomhed være nødvendig.

Udvalget ønsker imidlertid at understrege, at selv om samtlige hidtil stillede forslag gennemføres, vil der hos det militære personel — som i enhver anden organisation - opstå problemer af såvel rent tjenstlig som personlig karakter, spørgsmål og problemer, hvis løsning kræver rådgivning af den enkelte. Det vil

I det følgende afsnit vil udvalget derfor stille forslag om, at der tages skridt til at organisere en virksomhed af denne art inden for forsvaret.

være nødvendigt i denne forbindelse at tage hensyn **til**, at forsvaret i stigende grad vil modtage værnepligtige, som allerede i deres civile tilværelse er vænnet til at benytte sig af organiseret rådgivning. Det stigende antal gifte værnepligtige betinger givetvis også et øget behov for rådgivning om sociale, familiemæssige og personlige forhold.

Gennemførelsen af en vis valgfrihed med hensyn til fag i halvdelen af de til den obligatoriske tjenestetidsundervisning afsatte timer, den i tilslutning hertil af Forsvarets Civilundervisning gennemførte boglige fritidsundervisning, den vederlagsfri breviskoleundervisning samt det civiluddannelsesstilbud, der knytter sig til stampersonelordningen, har yderligere accentueret behovet for en undervisnings- og uddannelsesvejledning af personellet.

Endelig skal anføres, at det naturligt må påhvile forsvaret at medvirke til den bedst mulige løsning af spørgsmålet om genplaceringen på det civile arbejdsmarked af såvel de udskrevne værnepligtige som stampersonellet.

Der eksisterer ikke i dag nogen opgørelse af, hvilket behov der reelt findes i forsvaret for en rådgivning i personlige anliggender. Behovet vil stå i relation til, hvor store krav der stilles til klima og effektivitet. Øges kravene, vil behovet for rådgivning formentlig øges nogenlunde tilsvarende. Det kan indledningsvis konstateres, at det klientel, der indkaldes til forsvaret, i psykisk henseende kan vurderes som værende i det mindste på højde med befolkningens gennemsnit og vel snarere er lidt bedre for vedkommende aldersklasser, idet der ved sessionerne kun udskrives ca. 75 % af de værnepligten undergivne, hvorved en stor del med udtalte sjælelige afvigelser er frasorteret. Det kan således forudsættes, at forsvarets personel ikke vil være særligt »belastet« i omhandlede henseende. Det må dog samtidig erkendes, at der selv i en således sammensat befolkningsgruppe vil være mennesker med personlige

problemer. Hertil kommer, at den militære uddannelse stiller ganske særlige krav til den enkelte, dels på grund af de særlige levevilkår, dels på grund af de krævende opgaver, der skal løses. Dette kan bevirke, at personlige problemer accentueres. En mere effektiv sessionsbehandling vil efter udvalgets mening ikke kunne løse problemet fuldt ud. Efterkassationer, der i dag for en stor del finder sted af psykiske årsager, vil næppe helt kunne undgås; men deres antal skønnes at kunne nedsættes betydeligt gennem en hensigtsmæssig rådgivning. Det skal her nævnes, at udvalget lægger stor vægt på, at rådgivningsvirksomheden foregår i nær kontakt med sessionsbehandlingen, således at alle erfaringer kan udnyttes rationelt.

Til belysning af behovet kan henvises til opgørelser af kriminelle handlingers fordeling på forskellige aldersgrupper, hvoraf det klart fremgår, at den aldersgruppe, det værnepligtige mandskab tilhører (19-22 år), netop er en gruppe, der har en stor tendens til kriminelle handlinger. Ud fra undersøgelser, foretaget af Militærpsykologisk Tjeneste, fremgår det dertil, at der synes at være en sammenhæng mellem civil og militær kriminalitet.

Det er udvalgets opfattelse, at straffeprocen-ten i forsvaret - der gennem de sidste år har vist en stærkt nedadgående tendens — vil kunne yderligere reduceres gennem rettidig henvisning af tilpasningsvanskelige værnepligtige til personlig vejledning og hjælp. Det må anses for sandsynligt, at mange værnepligtige vil kunne blive bedre soldater gennem en sådan vejledning end ved anvendelse af formelle sanktioner.

Sammenfattende kan det konstateres, at der er et behov for en rådgivningsbistand i forbindelse med det værnepligtige personels personlige problemer. Om end antallet af personer i forsvaret, som har behov for en rådgivning i personlige anliggender, må anses for begrænset, bør man ikke undervurdere behovet, og det må efter udvalgets opfattelse være en klar samfundsforpligtelse over for den værnepligtige ungdom, at den fornødne sagkyndige bistand står til rådighed også for denne gren af rådgivningsvirksomheden.

Udvalget anser det for vigtigt, at det militære personel - og specielt det værnepligtige mandskab - inden for forsvarets egne rammer kan opsøge personer og institutioner, der er villige til og i stand til at hjælpe og rådgive

personellet ved løsning af opståede problemer af enhver art, således at en individuel rådgivning af social, økonomisk, juridisk, uddannelses- og erhvervmæssig samt af rent personlig karakter kan indgå som et led i de samlede socialpædagogiske bestræbelser. Det er derfor udvalgets opfattelse, at i det omfang, de eksisterende rådgivningsordninger ikke er i stand til at tilfredsstille personellets behov for rådgivning, herunder specielt personlig rådgivning, bør der tages skridt til at forbedre og udbygge ordningerne.

B. Socialrådgivning.

Socialkonsulentarbejdet har for længst fastslået sin betydning, og udvalget anser denne virksomhed for en så vigtig faktor i udøvelsen af den fornødne personelomsorg inden for forsvaret, at socialkonsulentordningens arbejds- og udviklingsmuligheder i højere grad end hidtil må tilgodeses i et omfang, der står mål med den vægt, udvalget tillægger dette arbejde.

Dette kan imidlertid kun ske, såfremt der rådes over det tilstrækkelige antal velkvalificerede socialrådgivere. Der bør derfor sættes yderligere ind i bestræbelserne for at knytte såvel vel uddannede som i andre henseender vel kvalificerede socialrådgivere til forsvaret. Udvalget finder det i denne forbindelse nærliggende at pege på de muligheder, der kunne ligge i at tilbyde ældre majorer — som måtte have interesse og evner derfor - gennemgang af en socialrådgiveruddannelse, principielt på dennes sædvanlige betingelser.

Udvalget finder, at der må tilvejebringes muligheder for i større udstrækning end hidtil at kunne betjene de større tjenestesteder med heltidsansatte socialrådgivere.

Som allerede tidligere påpeget, har forsvaret af lønningsmæssige årsager ikke været i stand til at antage og fastholde den fornødne, kvalificerede arbejdskraft på dette område. Af hensyn til sagens vigtighed må udvalget derfor pege på nødvendigheden af, at der findes udveje for en forbedret lønningsmæssig placering af det til forsvaret knyttede socialrådgivningspersonel, herunder at der søges skabt avancementsmæssige muligheder, der kan måle sig med de inden for andre af det offentliges arbejdsområder eksisterende, hvor der arbejder personer med en professionel social uddannelse.

En stagnation på det nuværende lønnings-

og avancementsmæssige plan vil således efter udvalgets formening ikke blot hindre den nødvendige og naturlige udvikling af socialrådgivningsvirksomheden, men også tilføje den nuværende ordning direkte skade.

Man er bekendt med, at Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste foranstalter kursus for socialkonsulenterne, med det formål at orientere dem om de forhold, der er specielle for den militære arbejdsplads, og at ajourføre dem i henseende til rådgivningsarbejdets professionelle indhold. Udvalget finder, at denne virksomhed med fordel kan intensiveres.

Det er udvalgets opfattelse, at socialrådgivere, der har såvel en god uddannelsesmæssig som en praktisk erfaringsmæssig baggrund for deres virke, har betydelige muligheder for at give fyldestgørende vejledning og hjælp også i mere personlige spørgsmål, især hvis det fornødne samarbejde med psykologer og andre specialister er etableret, således at de derigennem støttes og samtidig har muligheder for at vise opgaver, der ligger uden for deres kompetenceområde, videre. Herved bliver socialrådgiveren en central figur, der udgør en slags »første linie« på lokalt plan i hele den individuelle rådgivning inden for forsvaret.

C. Uddannelsesvejledning - erhvervsvejledning.

Som det fremgår af afsnit III, er der inden for dette område af rådgivningen forgået en betydelig udvikling i de senere år, og der er af de i arbejdet implicerede parter udfoldet store anstrengelser for at imødekomme det stadigt stigende behov for grundig og alsidig orientering.

1. Undervisnings- og uddannelsesvejledning.

Den vejledning, som Forsvarets Civilundervisning yder i spørgsmål vedrørende de valgfrie fag inden for den obligatoriske tjenestetidsundervisning og civilundervisningen i fritiden, herunder bl.a. brevscoleundervisning, samt i spørgsmål vedrørende civil uddannelse for stampersonelgruppen, bør fortsat foregå ved hjælp af Forsvarets Civilundervisnings medarbejdere på tjenestestederne - og i princippet ved disses hjælp alene. Muligheden for at kombinere tjenestetidsundervisningens erhvervsforberedende uddannelse — til brug inden for eller uden for forsvaret - med det almene arbejdsmarkeds uddannelser og muligheder, vil i højere grad

være til stede under de vilkår, der er beskrevet nedenfor under pkt. 2, end de er i dag, hvor der ikke er en tilstrækkelig god forbindelse mellem de forskellige led, der varetager uddannelsesorienteringen.

2. Erhvervsvejledning.

Indledningsvis må det fastslås, at erhvervsorienteringen og erhvervsvejledningen i forsvaret bør have til formål at give personellet til pligtig og frivillig, midlertidig tjeneste anledning til at overveje dets beskæftigelses- og/eller uddannelsesmæssige situation, således at dette personel på hjemsendelsestidspunktet er forbedret på enten at fortsætte en påbegyndt erhvervmæssig karriere eller at foretage en hensigtsmæssig ændring i denne. Der er ligeledes klar motivering for at orientere og vejlede stampersonelgruppen, hvoraf langt hovedparten efter tjeneste i en kortere eller længere årække i forsvaret skal placeres i erhvervslivet.

Erhvervsorientering og erhvervsvejledning findes at være særlig motiveret for den værnepligtige ungdom under hensyn til den udviklings- og påvirkningssituation, den befinder sig i, hvorved især skal fremhæves, at den unge er borte fra sit sædvanlige miljø, skal indpasse sig i et nyt sammen med et antal jævnaldrende fra alle uddannelses- og erhvervsgræne, får anledning til at tage sin egen status på en række områder op til revision i drøftelse med ligestillede og endelig herved befinder sig i en kraftig modningsproces.

Det er udvalgets opfattelse, at erhvervsorienteringen i højere grad end tidligere skal udføres som en fortløbende proces over hele værnepligtstiden. Herved opnås bl.a., at erhvervsvalgsproblemet rejses tidligt, og at en forberedelse til et fremtidigt erhverv kan finde sted i hele værnepligtstiden.

Grundlaget for, at en sådan orienteringsvirksomhed kan udføres, må være et snævert samarbejde mellem tjenestestedets officerer og de i uddannelses- og erhvervsvejledningen deltagende fagfolk, bestående af civilundervisningsmedarbejder, socialkonsulent og den til den offentlige arbejdsansvining knyttede erhvervsvejleder. Civilundervisningsmedarbejderen må nødvendigvis her i kraft af den regelmæssige kontakt, han har med personellet, og i forbindelse med den samfundsorienterende undervisning, der meddeles, være den, der giver erhvervsorienteringen, holder problemerne om erhvervsvalget levende og formidler for-

bindelse til erhvervsvejleder, socialkonsulent m.fl. Et undervisningsmateriale til brug i civilundervisningen og en kursusmæssig indføring i området for Forsvarets Civilundervisnings medarbejdere er ligeledes nødvendige forudsætninger for, at orienteringen og arbejdet som helhed kan blive tilfredsstillende udført.

Udvalget mener, at det samarbejde, der i dag eksisterer med Arbejdsdirektoratet og de offentlige arbejdsanvisningskontorers erhvervsvejledningsafdelinger, nødvendigvis må udbygges, og der vil herved blive lagt større byrder på erhvervsvejlederne, end det for tiden er tilfældet.

Med disse synspunkter ønsker udvalget at pege på, at de eksisterende bestemmelser på omhandlede felt, specielt med hensyn til oplysningsvirksomhedens fordeling på myndigheder, institutioner og personer samt for så vidt angår tidspunktet for orienteringens gennemførelse, bør revideres.

I det følgende fremsættes forslag til en sådan revision.

Det personel, som erhvervsorienteringen bør tage sigte på, falder i følgende tre grupper:

- personel til den første samlede pligtige uddannelse,
- frivillige menige i uddannelsestiden, herunder konstabelelever, og
- stampersonel.

Det må forekomme mest hensigtsmæssigt, at orienteringen falder i to afsnit, nemlig: a) indledende orientering og b) hjemsendelsesorientering.

a. Den indledende orientering.

I 5. og 6. uge, efter at mødet ved forsvaret har fundet sted, meddeles som led i samtidsorienteringen under Forsvarets Civilundervisning en *orientering om erhvervslivet m.v.*

I 7. (evt. 8.) uge meddeles ved erhvervsvejleder fra den offentlige arbejdsanvisning en *erhvervs- og uddannelsesorientering m.v.*; endelig meddeles ved en *officer en orientering om erhvervsmuligheder i forsvaret.*

Den indledende orientering har som sit væsentligste formål at give alt personel, indkaldt til den første samlede pligtige tjeneste, objektiv oplysning om de uddannelsesmuligheder m.v., der tilbydes under tjenesten, og gennem udnyttelse af hvilke den senere placering i erhverv kan forberedes.

Indholdet af den orientering, der meddeles i 5. og 6. uge efter indkaldelsen, bør være en redegørelse for Danmarks erhvervsliv, herunder uddannelses- og beskæftigelsesforhold, især med henblik på unge mænd. Orienteringen, der gives af læreren i samtidsorientering, kan munde ud i en opfordring til personellet om at udfylde et spørgeskema vedrørende erhvervs- og uddannelsesoplysninger, der derefter indsamles og afleveres til erhvervsvejlederen. Orienteringen gives i Forsvarets Civilundervisnings sædvanlige klasseundervisningsramme.

Erhvervsvejlederen giver 1-2 uge senere - under hensyntagen til indholdet af de indsamlede spørgeskemaer — dels en orientering om uddannelses- og beskæftigelsesforhold, dels en besvarelse af spørgsmål, der allerede er stillet skriftligt, eller som nu stilles mundtligt. Personellet henvises herudover til individuel erhvervsvejledning på det lokale offentlige arbejdsanvisningskontor (tid og sted bekendtgøres).

Erhvervsvejlederens orientering skal tilstræbes meddelt personellet i den for civilundervisningen normale holdstørrelse.

I samme periode (7. el. 8. uge) meddeles ved en officer, f.eks. kontakt- og velfærdsofficeren, en orientering om ansættelses- og uddannelsesmuligheder i forsvaret, herunder om den forberedelse til uddannelsen til officer eller specialofficer, som kan ske dels gennem

- deltagelse i civilundervisning inden for den obligatoriske civilundervisnings tidsramme,
- dels gennem
- fritidsundervisning (holdundervisning og brevscoleundervisning).

Orienteringen overværes af civilundervisningsforstanderen eller viceforstanderen, der for det ovennævnte frivillige, kontraktantagne personel giver oplysning om den individuelle uddannelsesvejledning, der gives af civilundervisningsforstanderen eller viceforstanderen.

Når der i den civilundervisning, der meddeles inden for den daglige tjenestetid, er mulighed for at knytte forbindelse til erhvervsorienteringen m.v., herunder såvel til det stof, som behandles i 5.-6. uge efter indkaldelsen, som til det stof, der behandles i 7. (8.) uge, bør denne mulighed benyttes.

De spørgsmål fra personellens side, som dette stofområde måtte give anledning til, vil dels være at besvare af medborgerkundskabslæreren (evt. efter at oplysninger er indhentet udefra),

dels være at henvise til erhvervsvejlederen, socialkonsulent, bibliotekaren eller kontakt- og velfærdsofficeren. Til erhvervsvejlederen overlades især spørgsmål, der falder ind under begrebet individuel erhvervsvejledning.

Hensigten med den foreslåede fremgangsmåde er at holde erhvervsvejledningsmæssige spørgsmål levende hos personalet og at yde hjælp, henholdsvis henvise til hjælp, langs ad vejen under hele tjenestetiden, når dette måtte findes motiveret.

b. Hjemsendelsesorienteringen.

I 7. (evt. 6.) uge før hjemsendelsen fra den første samlede pligtige uddannelse gives en orientering, berørende de nedenfor nævnte områder.

For så vidt angår stampersonellet, meddeles denne gruppe, $1/2-1$ år før kontraktperiodens udløb, en orientering med et indhold, der tager hensyn til den enkeltes tjenestegren og tjenestevilkår.

Hjemsendelsesorienteringen bør have til formål at give personalet sådanne oplysninger af erhvervmæssig, social, juridisk, økonomisk og personlig art, at den hjemsendte får kendskab til eksisterende hjælpeforanstaltninger inden for de nævnte områder og således er forberedt på at møde den problematik, der forekommer ved tilbagevenden til den civile tilværelse.

Orienteringen er lige væsentlig for personel til den første samlede pligtige uddannelse og for stampersonel.

Personel, som er hjemsendelsesberettiget efter den første samlede pligtige uddannelse, meddeles ved en repræsentant for den offentlige arbejdsanvisning (erhvervsvejlederen eller anden person) oplysninger om den aktuelle beskæftigelsessituation. Socialkonsulenten dækker de sociale og dermed forbundne spørgsmål ved hjemsendelsen. Civilundervisningsforstanderen eller -viceforstanderen dækker øvrige spørgsmål af betydning, herunder repetition af enkelte oplysninger af interesse ved hjemsendelsen, givet i løbet af tjenestetiden.

For stampersonellet vil orienteringsbehovet ved kontraktperiodens udløb afhænge af kontraktens art og længde samt af den civile uddannelse, som er modtaget i kontraktperioden.

For stampersonel, der har gennemgået en faglig uddannelse, vil hjemsendelsesorienteringen — ud over almene hjemsendelsesproblemer — især sigte på denne uddannelses muligheder,

som i øvrigt må skønnes behandlet i større eller mindre udstrækning af de færdiguddannede fagfæller, som vedkommende personel kommer i berøring med under tjenesten.

For stampersonel, der har gennemgået andre civile uddannelser i kontraktperioden, vil orienteringen principielt have et bredere sigte, idet der herved tages hensyn til de erhvervsforberedende uddannelseskursus, som personalet har påbegyndt eller fuldført under tjenesten.

Tilrettelæggelsen af den samlede erhvervsorientering kan foretages således:

Centralt udarbejdes ved samarbejde mellem Forsvarets Civilundervisning, Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste og Arbejdsdirektoratet et undervisningsmateriale, der udsendes af Forsvarets Civilundervisning i tilslutning til materialet i samtidsorientering.

Lokalt sammenkaldes på fælles initiativ af civilundervisningsforstander eller -viceforstander og kontakt- og velfærdsofficer følgende: lærerne i medborgerkundskab, socialkonsulent, bibliotekar og erhvervsvejleder fra det lokale offentlige arbejdsanvisningskontor. De pågældende drøfter og tilrettelægger i fællesskab indholdet af erhvervsorientering m.v. og praktisk fremgangsmåde ved dens gennemførelse, både hvad angår den indledende orientering og dennes konsekvenser, og hvad angår hjemsendelsesorienteringen.

Der skal i denne forbindelse henvises til, at Arbejdsdirektoratet under 24. september 1963 har udsendt et cirkulære til de offentlige arbejdsanvisningskontorer, vedrørende erhvervsoplysningsvirksomheden inden for forsvaret.

Af det nævnte cirkulæres punkter skal særlig fremhæves, at udgifterne til en erhvervsvejledning over for forsvarets personel afholdes af Arbejdsanvisningen, at Arbejdsanvisningen kommer til tjenestestederne, for så vidt disse anmoder om det, at orienteringen gives i foredrags- og samtaleform, at orienteringen gives i foregående bistand til personel forudsættes henvist til erhvervsvejledningen, at der i forbindelse med orienteringen kan udleveres spørgeskemaer, på basis af hvilke erhvervsvejlederen kan tilrettelægge sine oplysninger, samt at der ikke vil kunne etableres særlig erhvervsorientering for stampersonellet. Arbejdsdirektoratet har endvidere udarbejdet en folder, der indeholder adresser på samtlige offentlige arbejdsanvis-

ningskontorer, med angivelse af navn på de dér fungerende erhvervsvejledere.

Endvidere skal peges på, at Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste har udarbejdet en pjece: »Orientering ved hjemsendelsen«, som fra januar 1967 har været udleveret til alt personel umiddelbart før hjemsendelsesorienteringen. Pjecen, der omhandler erhvervsvejledning, højskoleophold, understøttelse, udlandsophold, tilskadekomst, folkeregister, motorkøretøj, fagforening, sygekasse, sygdom og skat, har utvivlsomt imødekommet et udtalt behov hos det hjemsendelsesberettigede personale for en kortfattet, skriftlig orientering om de mange spørgsmål omkring soldatens tilbagevenden til den civile tilværelse. Tidspunkt og måde for pjecens udlevering bør koordineres med afholdelsen af hjemsendelsesorienteringen, gennem drøftelse kontakt- og velfærdsofficer, socialkonsulent, erhvervsvejleder og civilundervisningsforstander (-viceforstander) imellem.

D. Personlig rådgivning.

I enhver organisation vil der være mennesker, der har personlige problemer. At have personlige problemer må formentlig i en vis udstrækning accepteres som en følge af tilværelsens udfordringer, og såfremt vanskelighederne overvindes, kan de bringe den enkelte videre frem i personlig udvikling. Overvindes de ikke, kan det få uheldige følger for arbejdet og effektiviteten, og der kan for den enkelte være risiko for, at de personlige problemer kan udvikle sig til alvorligere psykiske vanskeligheder. Såfremt man i de tilfælde, hvor sådanne vanskeligheder truer med at blive stationære eller udvikle sig til egentlige psykiske lidelser, kan sætte ind med en personlig rådgivning, hvor vægten lægges på hjælp til selvhjælp, er der en mulighed for at bringe den enkeltes personlige udvikling ind i positive baner og derigennem atter at øge en effektiv arbejdsindsats.

Det er endvidere en almindelig kendt foreteelse, at personer med bekymringer af social og navnlig af personlig art som oftest er mindre effektive og mindre samarbejdsduelige.

Betragtet ud fra en effektivitetssynsvinkel kan det således siges, at forswarets formål med et personligt rådgivningsarbejde må være at medvirke til at uddanne dygtige soldater i

overensstemmelse med det i 1. del-betænkning angivne pædagogiske mål. Under hensyntagen til den enkeltes evner og anlæg samt eventuelle handicap må rådgivningen endvidere stille mod at hjælpe den enkelte til den bedst mulige tilpasning til samfundet, arbejdspladsen og familien. Dette gøres selvsagt ikke altid ved at imødekomme de af den enkelte fremsatte ønsker, men fuldt så meget ved at hjælpe den enkelte til at indse, at han selv kan give anledning til uønskede situationer og forhold.

Hvis det er af væsentlig betydning, at den, der søger personlig rådgivning, fortsætter tilværelsen i det miljø, hvor problemerne er blevet påtrængende for ham, vil det som regel være bedst, at også rådgivningen foregår i dette miljø. Denne situation vil være typisk for størstedelen af den personlige rådgivning inden for forsvarret. Det er på tjenestestedet, man har de bedste muligheder for at hjælpe den, der søger råd, til at forstå og tage stilling til de vanskeligheder, han har mødt. Fjernes han fra miljøet, vil hans problemer ofte se anderledes ud, måske blive mindre påtrængende og derfor vanskeligere at få hold på. Det kan i denne forbindelse nævnes, at personlige problemer kan rumme en fristelse til flugt fra det miljø, hvor vanskelighederne er opstået. Imødekommer man denne tilskyndelse til flugt, bliver der ikke oparbejdet fremgangsmåder til overvindelse af vanskelighederne. Måske fikseres de, således at de vil følge den pågældende senere i livet.

For på rette vis at kunne forstå og støtte den enkelte er det under alle omstændigheder nødvendigt, at rådgiveren har et intimt kendskab til det militære miljø. Uden forståelse herfor og uden at kunne se den enkeltes vanskeligheder på baggrund af miljøets særpræg vil en personlig rådgivning være et overordentlig tvivlsomt foretagende, der måske endda i nogle tilfælde på længere sigt vil kunne øge vanskelighederne.

Generelt kan det siges, at de udskrevne værnepligtige menige aldersmæssigt udgør en gruppe, der har mange personlige problemer, og at det af hensyn til deres fremtid er vigtigt, at disse problemer løses rigtigt.

Det er nærliggende at tænke sig, at en effektiv personlig rådgivning i forsvarret, der netop sættes ind på det tidspunkt, hvor ungdommen står over for de fleste personlige problemer, måske ville kunne indgå som et led i bekæmpelsen af kriminaliteten.

Det må endvidere fremhæves, at rådgivning i personlige anliggender også bør stå til rådighed for forsvarrets befalingsmænd, der selv sagt også kan have personlige problemer, hvis løsning kræver rådgivning fra specielt sagkyndige. Hertil kommer, at befalingsmænd gennem en almindelig kontakt med den personlige rådgivnings udøvere kan få bedre indsigt i rådgivningens problematik og derigennem øge deres forståelse for, på hvilke områder de selv bør rådgive og støtte deres undergivne.

Efter udvalgets vurdering må det forekomme formålstjenligt, at der lokalt stilles psykologisk bistand til rådighed ved udøvelsen af rådgivningsvirksomheden, således at de psykologiske aspekter ved rådgivningsarbejdet tilgodeses. Det er udvalgets opfattelse, at problemer, opstået eller aktualiseret i forsvaret, må følges op ved forsvarrets foranstaltning, indtil problemerne er løst eller overgivet til de rette civile institutioner. Samarbejdet med eksisterende civile rådgivningsvirksomheder må således yderligere udbygges.

En udvidet personlig rådgivningsvirksomhed vil utvivlsomt være forbundet med personelmæssige problemer i henseende til at fremskaffe og fastholde de for rådgivningen nødvendige psykologer. Det må således også i denne sammenhæng fremhæves som en uomgængelig nødvendighed, at der over for denne personalegruppe føres en hensigtsmæssig lønnings- og advancementspolitik.

I tråd med de samarbejdstanker, som er givet udtryk i 2. del-betænkning, må det fremhæves, at *personelomsorg er et chefsansvar*. Enhver form for personellets individuelle rådgivning bør derfor i videst muligt omfang implicere chefen, således at helhedssynspunkter (relationer individ-miljø) til stadighed haves for øje. Fastholdes må ligeledes det grundlæggende princip, at de undergivne i alle forhold skal kunne henvende sig til deres foresatte. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med, at chefen - eller de foresatte i øvrigt - selv skal være i stand til at løse alle de opståede problemer for deres undergivne. Ansvarligheden i personelomsorgen indebærer derimod, at de militære chefer - gennem en hensigtsmæssig udnyttelse af de til rådighed stående specielt sagkyndige på rådgivningens forskellige områder - drager omsorg for, at personellets problemer, af hvilken art disse end måtte være, bliver løst på fyldestgørende vis.

E. Rådgivningens **udbygning og organisering.**

Det fremgår af redegørelsen for den allerede eksisterende rådgivningsvirksomhed, at socialrådgivningen varetages af Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, og at uddannelses- og erhvervsvejledningen udøves gennem et samarbejde mellem Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, Forsvarets Civilundervisning og den offentlige arbejdsanvisning. Den personlige rådgivning er blevet udøvet af forskellige personer og institutioner, alt efter forholdene i de enkelte tilfælde.

Det fremgår yderligere af udvalgets foranførte forslag til udbygning af rådgivningsvirksomheden, at der fremtidig vil kræves et mere intimt samarbejde på disse felter mellem Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste og Forsvarets Civilundervisning. I den udstrækning, en personlig rådgivning skal kunne tilbydes på forsvarligt grundlag, vil det være nødvendigt at knytte psykologisk sagkundskab til virksomheden.

Udvalget foreslår derfor, at der under Forsvarets pædagogiske Råd nedsættes et 3-mands udvalg med repræsentation for Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, Forsvarets Civilundervisning og Militærpsykologisk Tjeneste. Udvalget skal varetage en koordineret planlægning og gennemførelse af en effektiv rådgivning for forsvarrets personel i sociale, erhvervs- og uddannelsesmæssige samt rent personlige anliggender. Udvalget skal yderligere udbygge samarbejdet med relevante institutioner i det civile samfund, eksempelvis de sociale udvalg, børneværnsudvalgene — herunder familievejledningen - de psykiatriske behandlingsinstitutioner og kriminalforsorgen.

Samarbejde og koordination på det centrale plan bør dertil følges op lokalt ved de enkelte militære tjenestesteder. Udvalget er bekendt med, at noget sådant finder sted i dag; men der synes dog at være mulighed for at intensivere det.

Det lokale samarbejde bør imidlertid ikke begrænses til at omfatte det personel, der er tilknyttet ovennævnte tre institutioner. Samarbejdet må implicere alle de parter, som arbejder med personelomsorg, således også de militære chefer, militærlæge, kontakt- og velfærdsofficer, præst, kasernebibliotekar og erhvervsvejleder.

Udvalget finder det endvidere væsentligt, at der ved organisering af den fremtidige rådgivning ikke skabes vanskeligheder for den virk-

somhed på dette område, som allerede er i gang, og som så mange andre aktiviteter i forsvaret er under udvikling i disse år. Derudover understreger man betydningen af, at rådgivningsvirksomheden tilrettelægges i snæver kontakt med de militære kommandomyndigheder.

Med udgangspunkt i det således anførte skal udvalget forslå, at der indledningsvis på et mindre antal tjenestesteder etableres en rådgivningsordning efter følgende retningslinier:

Der oprettes på tjenestestedet et *rådgivningshold*, hvis faste medlemmer udgøres af:

- tjenestestedets socialkonsulent,
- tjenestestedets civilundervisningsforstander eller -viceforstander og
- en af Militærpsykologisk Tjeneste udpeget psykolog.

I rådgivningsholdet indtræder endvidere, når det i det konkrete tilfælde skønnes nødvendigt af de ovennævnte, den befalingsmand, som har det mest indgående kendskab til den rådsøgende, og rådgivningsholdet skal derudover kunne supplere sig efter behov. Holdet må således være beføjet til at tilkalde nødvendige sagkyndige, f.eks. læge, jurist (auditor) og præst.

Rådgivningsholdet bør mødes med fastsatte intervaller for

- at drøfte generelle rådgivningsanliggender,
- at behandle problemer, der angår enkeltpersoner, som har behov for en flersidet rådgivning i form af personlig, social eller uddannelsesmæssig rådgivning, herunder at aftale fremgangsmåde ved rådgivningen.

Personellets benyttelse af rådgivningsinstanser bør dels være åben, dvs. at enhver tjenstgørende kan rette henvendelse på eget initiativ, dels kunne ske efter henvisning, dvs. at eksempelvis socialkonsulenten kan anbefale den rådsøgende at gå til en anden i rådgivningsholdet med en problematik, som konsulenten mener bedre vil kunne behandles på

denne vis, ligesom de militære chefer bør kunne henvise tilpasningsvanskelige værnepligtige til at søge bistand hos rådgivningsholdet.

For at tilgodese det behov for psykologisk bistand, som findes eller opstår på de tjenestesteder, der ikke får en fast tilknyttet psykolog, skal udvalget pege på, at der også på dette område bør åbnes mulighed for at indhente psykologisk bistand fra Militærpsykologisk Tjeneste, gennem en konsulentordning, der kan praktiseres på den måde, at man kan henvende sig til en konsulent, når hans faglige hjælp anses for påkrævet.

For at omhandlede rådgivningsarbejde til enhver tid kan virke hensigtsmæssigt, er det endvidere nødvendigt, at det følges passende op forskningsmæssigt, f.eks. hvad angår metoder og resultater.

Rådgivningsvirksomhedens aktiviteter bør ikke blot rapporteres, således at man kan få et indtryk af deres talmæssige omfang; men deres resultater - foreløbige og endelige - bør behandles på forskningsmæssigt forsvarligt grundlag.

Erfaringer fra rådgivningsholdenes arbejde bør følges og vurderes nøje, således at der opnås klarhed over, i hvilken udstrækning der er behov for rådgivningen, og hvorledes den bedst kan gennemføres.

Det må påhvile det tidligere nævnte 3-mands udvalg, i samarbejde med de udvalgte tjenestesteders chefer, at fastlægge de nærmere detaljer for rådgivningsholdenes praktiske virke, herunder at tilrettelægge og gennemføre kursus eller orienteringer for det personel, der er impliceret i rådgivningsarbejdet.

Udvalget ønsker sluttelig klart at pointere, at en udbygning og effektivisering af den samlede individuelle rådgivningsordning for forsvarets personel nødvendigvis vil medføre forøgede udgifter, ikke alene lønningsudgifter til meransættelser af personel, men også til gennemførelse af kursus for psykologer, civilundervisningsforstandere og -viceforstandere, socialrådgivere og forsvarets befalingsmænd samt til den nødvendige forskningsmæssige opfølgning af rådgivningsarbejdet.

KAPITEL 2

Civilundervisning i forsvaret

I. Indledning.

I udvalgets 1. del-betænkning, kapitel 5, omhandlende undervisning i »Samtidsorientering«, har udvalget konkluderet bl.a. i forslag om,

- at undervisning i »Samtidsorientering« gennemføres obligatorisk inden for principielt angivne tidsrammer af tjenestetiden for værnepligtigt mandskab og for elever ved konstabelskoler, sergentskoler, oversergentskoler og løjtnantskoler, samt
- at der gives adgang til en månedlig samtidsorientering i tjenestetiden for officerer, specialofficerer, øvrige befalingsmænd og menigt stampersonel ved enheder med mandskab til pligtig tjeneste.

Ud over den således foreslåede gennemførelse af en samtidsorienterende civilundervisning -

som afløsning for den hidtil obligatorisk gennemførte civilundervisning i »Medborgerkandskab« og »Udenrigsorientering« inden for tjenestetiden - vil det fremdeles være ønskeligt, at et antal timer af tjenestetiden for værnepligtigt mandskab afsættes til undervisning i civile fag, i tilslutning til - eller uden for - samtidsorienteringens emner, med det formål at øge det værnepligtige mandskabs mulighed for at vedligeholde, eventuelt udbygge, dets elementære faglige og/eller erhvervsfaglige forudsætninger.

Endvidere er det ønskeligt, at den hidtil givne adgang til civilundervisning i fritiden for samtlige midlertidigt tjenstgørende personalegrupper i forsvaret udbygges i principiel overensstemmelse med Undervisningsministeriets betænkning nr. 396 af 25. maj 1965 vedrørende fritidsundervisning for voksne samt i overensstemmelse med den lovgivning, der måtte blive en følge af denne betænkning.

II. Civilundervisningens baggrund og tilblivelse.

Gennem en længere årrække forud for oprettelsen af Forsvarets Civilundervisning i 1953 var der fra flere sider udtrykt interesse for gennemførelse af undervisning i civile fag inden for de værnepligtiges tjenestetid.

På nogle tjenestesteder blev der således i perioden 1940-1943 fra de værnepligtiges side givet udtryk for ønsker om undervisning på civile fagområder. Disse ønsker blev imødekommet ved undervisning dels i tjenestetiden, dels i fritiden.

Fra 1945 foregik der under Forsvarets Op-

lysnings- og Velfærdstjenestes område en fritidsundervisning, der omfattede i princippet alle fag, til hvilke der var tilstrækkelig tilslutning. I 1956 overførtes den bogligt prægede fritidsundervisning til Forsvarets Civilundervisning, medens Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste fortsat skulle varetage de øvrige fritidsaktiviteter, såsom idræt, hobbyvirksomhed, biblioteksarbejde, filmforevisning, underholdning m.v.

Fra 1947 til 1958 gennemførte Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste ved den danske

brigade (det danske kommando) i Tyskland såvel fritidsundervisning som obligatorisk medborgerundervisning. I perioden fra 1947 til 1952 gennemførtes desuden på forsøgsbasis en tilsvarende medborgerundervisning ved enkelte tjenestesteder i Danmark.

Da man i efteråret 1952 stod over for at skulle udvide tjenestetiden for værnepligtige menige fra en varighed på 12 måneder til en varighed på 18 måneder, inddrog man - i overvejelserne om tjenestetidens indhold — de pædagogiske erfaringer, der på forskellig måde var indhøstet ved undervisning på civile fagområder i perioden fra 1940 til 1952. Endvidere iværksatte man i efteråret 1952 nogle særlige undervisningsforsøg på visse kaserner, og på grundlag af erfaringerne og forsøgsresultaterne blev det besluttet fra 1953 at indføre en obligatorisk tjenestetidsundervisning, omfattende såvel »Medborgerkundskab« og »Udenrigsorientering« som elementær- og/eller erhvervsfaglige undervisningsemner samt særligt interessebetonede emner. Til varetagelse af dette undervisningsområde blev det besluttet at oprette Forsvarets Civilundervisning.

Som tidsrammer om civilundervisningen for værnepligtige rekrutter og menige fastsatte man et gennemsnitligt ugentligt timetal på 4 timer, heraf 2 timer for »Medborgerkundskab« og »Udenrigsorientering« og 2 timer for elementær- og/eller erhvervsfaglig undervisning samt undervisning i særligt interessebetonede emner. Et større timetal - forskelligt for de tre værn - blev afsat for elementærfaglig undervisning af mathelever. Principielt skulle der undervises i alle tjenestetidens uger. I praksis måtte undervisningen dog udgå i uger, hvor

enhederne var inddraget i øvelser uden for garnison eller flyvestation, under sejlads samt i orlovsperioder.

Indledningsvis fordelte man det gennemsnitlige ugentlige timetal med 2 ugentlige timer i rekruttiden, 4 ugentlige timer i det følgende halvår og 6 ugentlige timer i tjenestetidens sidste halvår; men da denne fordeling efter kort tids forløb viste sig uhensigtsmæssig, gik man over til at gennemføre civilundervisningen i 4 timer ugentligt, principielt gennem hele tjenestetiden.

Det blev fastsat, at der som minimum skulle gennemføres 4 timers civilundervisning pr. uge i mindst 48 uger inden for tjenestetidens 18 måneder. I praksis viste det sig imidlertid, at der ved en række enheder kunne gennemføres civilundervisning i op til 66 uger inden for de 18 måneder. Det vil sige, at det værnepligtige mandskab således fik adgang til civilundervisning i timetal fra 192 til 264 timer inden for den 18 måneders tjenestetid, idet gennemførelsen af timer ud over 192 var afhængig af den pågældende enheds øvelsesmæssige engagement.

På fritidsundervisningens område blev der gennem Forsvarets Civilundervisning givet adgang for menige og befalingsmænd til pligtig tjeneste, mathelever (senere konstabelelever) og frivilligt, midlertidigt tjenstgørende personel (herunder stampersonel og officerer af reserven) til undervisning - på frivillig basis - gennem deltagelse i holdundervisning og/eller korrespondanceundervisning. Siden 1966 benyttes kun brevskolekursus, der er statskontrollerede.

III. Synspunkter på civilundervisningen og dennes udvikling.

A. Undervisning inden for den normale, daglige tjenestetid.

Uanset at forlængelsen af tjenestetiden fra 12 til 18 måneder i 1953 havde afgørende indflydelse på beslutningen om at indføre civilundervisning på obligatorisk basis inden for tjenestetiden, er det i dag almindeligt erkendt, at den obligatoriske civilundervisning er et under alle forhold hensigtsmæssigt led i forsvarets uddannelse med henblik på at styrke

personellet forståelse for tidens samfundsfunktioner og med henblik på at fremme den enkeltes udvikling i såvel rent menneskelig som i erhvervmæssig henseende.

Inden for den i øjeblikket gældende tjenestetid, der - for almindeligt værnepligtigt mandskab - omfatter 14 måneder ved hæren og søværnet og 12 måneder ved flyvevåbnet, bør der derfor fremdeles afsættes principielt 4 ugentlige timer for gennemførelse af civilundervisning,

heraf mindst 2 timer for samtidsorientering og den øvrige tid for elementær- og/eller erhvervsfaglige emner samt særligt interessebetonede emner.

Som minimum kan det påregnes, at der inden for denne tjenestetid kan gennemføres civilundervisning i

- 36 uger (144 timer) inden for hæren,
- 41 uger (164 timer) inden for søværnet. (Denne tidsramme er baseret på værnepligtigt mandskab med fast tilknytning til et landtjenestested. For værnepligtigt mandskab ved sejlede enheder søges det angivne timetal opnået ved afvikling af et større ugentligt antal timer under enhedernes liggeperioder ved danske flådestationer).
- 38 uger (152 timer) inden for flyvevåbnet.

I praksis vil der dog ved en del enheder kunne gennemføres civilundervisning i flere uger end de ovenfor som minimum angivne. Det er således konstateret,

- at der ved 26 underafdelinger i hæren har været gennemført civilundervisning i 41 uger å 4 timer = 164 timer inden for en tjenestetid på 14 måneder,
- at der ved 3 af søværnets tjenestesteder i land har været gennemført civilundervisning i 44 uger å 4 timer = 176 timer inden for en tjenestetid på 14 måneder, og
- at der ved 6 enheder i flyvevåbnet har været gennemført civilundervisning i 44 uger å 4 timer = 176 timer inden for en tjenestetid på 12 måneder.

De pædagogiske resultater, som er opnået inden for de hidtidige tidsrammer, har i nogen grad været præget af usikkerhed, fordi elevernes tilstedeværelse i undervisningstiden ikke er effektivt sikret. Fravær i undervisningstiden forårsages af sygdom og orlov samt af en række tjenstlige funktioner, som må varetages af individuelt udpegede personer inden for den militære enhed.

Disse omstændigheder medfører, at de enkelte elever ikke kan påregne et kontinuert forløb i deres deltagelse i undervisningen på et bestemt fagområde, hvilket giver nogen skadevirkning såvel for elevernes holdning til undervisningen som for den enkelte lærers muligheder for at opnå gode resultater.

Forholdet er søgt imødegået ved stigende krav fra værnskommandoer m.fl. til de lokale militære myndigheder om planlægning af civilundervisningstidernes beliggenhed og elevernes tilstedeværelse i civilundervisningstimerne.

I princippet har der inden for de to ugentlige timer i videst muligt omfang været givet adgang for eleverne til selvstændigt valg af undervisningsfag. Dog har den begrænsning gjort sig gældende, at der skulle kunne dannes en antagelig holdkvotient for undervisning i et bestemt ønsket fag, og endvidere har en rådgivningsvirksomhed gjort sig gældende på den måde, at værnepligtige med konstateret behov for specialundervisning - eller for elementærfaglig undervisning — er blevet tilrådet at anvende det nævnte timetal til deltagelse i undervisning i relevante fagområder.

Valgmulighederne strækker sig over samme emnekreds, som er tilgængelig ved undervisning inden for aftenskoler og aftenhøjskoler samt kortvarige prøveforberedende kursusaktiviteter. Erfaringerne viser, at valgmuligheden i stigende grad benyttes til valg af undervisning med erhvervsmæssigt sigte, medens valg af undervisning i fag som litteraturhistorie, kunstforståelse, musikforståelse, boliglære m.v. gør sig gældende i tilsvarende mindre grad.

Aktuelt fordeler eleverne sig efter emnevalg således:

- ca. 60 % dansk og regning
- ca. 2 % prøveforberedende undervisning til filosofikum
- ca. 4 % prøveforberedende undervisning til den fællesfaglige mesterprøve
- ca. 4 % landbrugslære
- ca. 10 % undervisning for læseretarderede
- ca. 5 % maskinskrivning
- ca. 10 % fremmede sprog
- ca. 5 % andre emner.

Ved undervisningen i dansk og regning tages der ved holddannelsen i videst mulig grad hensyn til elevernes tilsigtede erhvervsmæssige placering efter den militære tjenestetid, således at undervisningen niveau- og emnemæssigt kan anlægges med det formål at forøge elevernes forudsætninger for det erhvervsmæssige virke. En del af eleverne vælger en dansk/regneundervisning, knyttende sig til samtidsorienteringens emner, og der synes at være stigende tilslutning til denne valgmulighed, hvilket kan

tages som udtryk for elevernes interesse i en uddybning af samtidorienteringen gennem en emnebehandling, formet som en sproglig og/eller talmæssig behandling.

Den prøveforberedende undervisning til filosofikum kræver et samlet timetal på ca. 120 timer. Som forudsætning for gennemførelsen af denne undervisning må eleverne forpligte sig til at deltage i fritidsundervisning i et antal timer, således at det nødvendige samlede timetal opnås ved kombination af undervisning i tjenestetids- og fritidstimer. Filosofikumprøven afholdes ved Københavns Universitet eller Århus Universitet.

På tilsvarende måde gennemføres undervisningen til den fællesfaglige mesterprøve ved anvendelse dels af tjenestetimer, dels af fritidstimer, og prøven bedømmes ved Håndværksrådet.

Undervisningen i faget landbrugslære har dalende tilslutning. Undervisningsstoffet er tilrettelagt og udarbejdet i samarbejde med landbrugsskolerne og de landbrugsfaglige organisationer.

Undervisningen for læseretarderede fordeler sig på undervisning for egentlig ordblinde og for elever med mindre udtalt retardering. Erfaringen viser, at ordblinde elever i særlig høj grad tilslutter sig fritidsundervisning, hvor de bygger videre på det inden for den daglige tjenestetid lærte. Det er i øvrigt ret almindeligt, at de lokale militære myndigheder stiller større timetal af den daglige tjenestetid til rådighed for undervisning af ordblinde elever end for undervisning af andre elevgrupper.

Undervisning i maskinskrivning har navnlig tilslutning fra kontorfunktionærer, handels- og butiksuuddannede. Undervisningen søges tilrettelagt og gennemført således, at eleverne kan gennemføre den statskontrollerede prøve i maskinskrivning. Men denne undervisning har i nogen grad været hæmmet på grund af manglende skrivemaskiner og skrivemaskiner af for ringe kvalitet.

Undervisningen i fremmede sprog formes så vidt muligt som undervisningen i dansk og regning under hensyntagen til elevernes fremtid i erhvervslivet.

B. Undervisning i fritiden.

På fritidsundervisningens område omfatter den potentielle elevkreds, som tidligere nævnt, såvel personel til pligtig tjeneste som personel-

kategorier til frivillig, midlertidig tjeneste i forsvaret.

Tilslutningen til fritidsundervisningstilbudene inden for aftenskole- og aftenhøjskoleemner samt inden for visse kortvarige prøveforberedende undervisningsemner synes forholdsvis svag. Som et gennemgående træk viser det sig, at fritidsundervisningen virker mest tiltrækkende, når den har karakter af en fortsættelse af undervisningen i tjenestetidstimerne og er forbundet med en bestemt målsætning, en erfaring som Forsvarets Civilundervisning bør udnytte ved den fremtidige planlægning af undervisningen i tjenestetidstimerne.

Den tilsyneladende svage tilslutning til fritidsundervisning kan imidlertid ikke tages som udtryk for en svag interesse for undervisning, idet ca. 9.000 af ca. 30.000 potentielle elever til enhver tid er i gang som elever ved korrespondanceundervisning ved statskontrollerede brevskolekursus. Skønmæssigt regnes der med, at eleverne ved korrespondanceundervisningen præsterer et elevarbejde i 3-4 ugentlige fritidstimer.

Årsagen til, at de værnepligtige i almindelighed foretrækker korrespondanceundervisning fremfor holdundervisning i fritiden, er angiveligt fra de værnepligtiges side, at de ved korrespondanceundervisningen har størst sikkerhed for kontinuitet, idet vagttjeneste og anden forskudt tjeneste ikke behøver at virke hindrende for kontinuiteten i samme grad, som tilfældet ville være i forbindelse med deltagelse i holdundervisning. Desuden foretrakkes korrespondanceundervisningen, fordi elevarbejdet kan udføres som hjemmearbejde hos pårørende eller bekendte.

På fritidsundervisningens område bør der fremdeles gives adgang for befalingsmænd og mandskab til pligtig tjeneste samt for frivilligt, midlertidigt tjenstgørende personel til vederlagtfrit at deltage som elever i statskontrollerede brevskolekursus. Endvidere bør der fremdeles for disse personelkategorier vederlagsfrit kunne tilvælges undervisning i emner i tilslutning til den undervisning, der gives i tjenestetiden, samt i andre emner inden for emnekredsen i aftenskoler og aftenhøjskoler, således som disse fritidsundervisningsemner finder udtryk ved den forestående lovgivning om fritidsundervisning for voksne.

Det er endvidere udvalgets opfattelse, at de særlige tjenestevilkår for forsvarets faste personel - set i relation til tjenestevilkårene i civile

arbejdsområder - taler for at åbne mulighed for dette personels deltagelse i fritidsundervisning, bl.a. i form af korrespondanceundervisning, på samme vilkår som er gældende for det værnepligtige og frivilligt, midlertidigt tjenstgørende personel. Hermed tænkes navnlig på, at de militære tjenestemænd - ligesom de midlertidigt tjenstgørende personelgrupper - ikke har den samme fasthed i fritidsbegrebet som borgere i civile erhverv. Hertil kommer, at de militære tjenestemænd er udsat for meget hypige, befalede tjenstlige forflytninger, samt at der i forsvaret er fastsat relativt lave aldersgrænser for afskedigelse.

Hvor forholdene gør det fordelagtigt, bør fritidsundervisningen henvises til stedlige fritidsskoleformer, hvilket medfører, at Forsvarets Civilundervisning må forstærke forbindelsen til de uden for forsvaret liggende skoleformer. Tilsvarende bør der gives adgang til fritidsundervisningsforanstaltninger på kaserne for civile borgere, når en sådan adgang måtte ønskes med begrundelse i, at undervisning, der er etableret på en kaserne, ikke kan fås andet sted i det pågældende område.

C. Undervisningsvejledning.

I forbindelse med tilrettelæggelse og gennemførelse af den elementær- og erhvervsfaglige undervisning - som hold- og/eller som korrespondanceundervisning - har det vist sig nødvendigt at lægge megen vægt på en rådgivnings- og prøvevirksomhed for at sikre den bedst mulige forbindelse mellem elevernes forudsætninger og uddannelses- eller erhvervmæssige mål. Man tilstræber således at undgå, at niveauforskelle i elevernes standpunkter inden for de enkelte hold bliver urimeligt store, og at undgå, at eleverne placeres i undervisningen på et niveau, der ikke ligger i naturlig fortsættelse af deres forudsætninger. Denne rådgivningsvirksomhed påhviler civilundervisningens forstandere, viceforstandere og faste, heltidsbeskæftigede lærere, og virksomheden støtter sig i nogen grad på de undersøgelsesresultater, som præsteres af Militærpsykologisk Tjeneste.

D. Undervisningsmateriale.

Til brug ved holdundervisningen udarbejdes undervisningsmaterialet af Forsvarets Civilundervisning, Undervisningsinspektionen, i den

udstrækning, hvori egnet materiale ikke kan anskaffes på anden måde. Undervisningsinspektionen har således ladet udarbejde en danskbog og en regnebog, hvis indhold knytter sig til samtdsorienteringens emner, således som disse er behandlet i »Medborgerbogen«, der som elevens bog ligeledes er udarbejdet af Forsvarets Civilundervisning.

E. Nye undervisningsemner og -metoder.

På grundlag af samfundsmæssige udviklinger, udviklinger i folkeskolen og andre skoleformer, herunder erhvervsskolerne, planlægger Forsvarets Civilundervisning indføring af sådanne nye undervisningsemner og undervisningsmetoder, som ud fra elevernes forudsætninger, ønsker og mål repræsenterer en løbende ajourføring. Eksempelvis kan nævnes, at der er påbegyndt planlægning af undervisning i emner omhandlende

- arbejdsmarkedsforhold, med et pensum svarende til ca. 40-50 undervisningstimer, og
- udenrigsforhold, med et pensum svarende til ca. 30-40 undervisningstimer.

En videreførelse af den påbegyndte planlægning for placering af emnet »arbejdsmarkedsforhold« indebærer behov for, at arbejdsmarkedets organisationer inddrages for at medvirke ved den endelige formulering og godkendelse af stoffet. Tilsvarende bør den videre udvikling inden for emnet »udenrigsforhold« støttes med passende ekspertbistand.

Ved - foreløbig uofficiel - høring hos repræsentanter for arbejdsmarkedets organisationer er der givet udtryk for, at det vil være meget ønskeligt, at der inden for de værnepligtiges tjenestetid afsættes timer i passende omfang til behandling af arbejdsmarkedsemner. Begge emner (arbejdsmarkeds- og udenrigsforhold) underkastes allerede i forvejen nogen behandling ved undervisning i samtdsorientering. Men undersøgelser og samtaler med elever og organisationsrepræsentanter viser, at disse emner hidtil har været behandlet i utilstrækkelig grad, og at de foran anførte timetal må anses som et nødvendigt minimum som forudsætning for en generelt passende emnebehandling for de elever, der tilgår det praktiske arbejdsmarked som ledere eller udøvere.

På disse som på andre emneområder viser

erfaringen, at det vil være pædagogisk hensigtsmæssigt at drage en linie fra undervisningen i samtidsorientering til undervisning i de af eleverne selvvalgte fag, og betydningen heraf tegner sig stadig tydeligere. Det er derfor fremdeles og i stigende grad meget vigtigt, at undervisningen i samtidsorientering og undervis-

ningen i valgfrie fag kan gennemføres i en tidsmæssig sammenhæng mellem samtidsorienteringens 2 ugentlige tjenestetidstimer og den selvvalgte undervisning i umiddelbart efterfølgende 2 tjenestetidstimer med eventuel frivillig fortsættelse af undervisningen i fritiden.

IV. Udvalgets forslag og henstillinger.

På grundlag af ovenanførte redegørelse og synspunkter anbefaler udvalget,

- at der - ud over de i 1. del-betænkning, kapitel 5, omtalte tjenestetidstimer for gennemførelse af undervisning i »Samtidsorientering« - principielt stilles 2 ugentlige tjenestetidstimer i mindst 32 uger pr. år til rådighed for undervisning af det værnepligtige mandskab i elementærfaglige og/eller erhvervsfaglige emner samt særligt interessebetonede emner, og at disse timer så vidt muligt placeres i umiddelbar fortsættelse af de ugentlige timer for »Samtidsorientering«,
- at Forsvarets Civilundervisning viderefører den igangværende planlægning vedrørende indførelse af undervisnings-emnerne »Arbejdsmarkedsforhold« og »Udenrigsforhold« og derved søger forbindelse med bl.a. arbejdsmarkedets organisationer og med eksperter i udenrigsforhold, med henblik på stoffets formulering, omfang og godkendelse,
- at Forsvarets Civilundervisning viderefører planlægningen vedrørende andre nye emner, hvorved der løbende drages omsorg for, at den emnekreds, der gøres tilgængelig ved selvvalg fra eleverne, til enhver tid svarer til emnekredsen i skoleformer med tilsvarende timetal til rådighed for undervisning, herunder den emnekreds, der vil blive tilgængelig ved den kommende lovgivning om fritidsundervisning for voksne,
- at de militære myndigheder drager omsorg for den tidligst mulige planlægning af undervisningstidens beliggenhed inden for tjenestetiden og derved sikrer den størst mulige mødeprocent af elever i civilundervisningen,
- at der tages videst muligt hensyn til elever med behov for specialundervisning derved, at der søges stillet yderligere tjenestetidstimer til rådighed for specialundervisningen,
- at befalingsmænd og mandskab til pligtig tjeneste og frivilligt, midlertidigt tjenstgørende personel fremdeles vederlagsfrit gives adgang til deltagelse i fritidsundervisning i den udstrækning, hvori der ved talmæssig tilstrækkelig tilslutning på tjenestestedet kan etableres holdundervisning i overensstemmelse med reglerne i den forestående lovgivning om fritidsundervisning for voksne,
- at der gives *alt tjenstgørende militært personel* adgang til vederlagsfri deltagelse i korrespondanceundervisning ved statskontrollerede brevskolekursus. for personel af linie og reserve specielt med henblik på en ønsket omskoling til civilt erhverv ved afgang fra forsvaret i en tidlig alder,
- at Forsvarets Civilundervisning intensiverer kontakten med de i garnisonsområderne fungerende fritidsskoleformer, særligt med henblik på at medvirke ved placering af værnepligtige og frivilligt, midlertidigt tjenstgørende personel som elever ved disse skoleformer, når en holddannelse for en ønsket undervisning ikke lader sig praktisere ved Forsvarets Civilundervisning på tjenestestedet.

at der åbnes mulighed for, at civile borgere, der ønsker at deltage i en fritidsundervisning ved Forsvarets Civilundervisning, kan få adgang dertil, når en tilsvarende undervisning ikke er tilgængelig for vedkommende ved områdets øvrige fritidsskoler, og at belysning af civilundervisningens virksomhed i højere grad end hidtil kom-

mer til at indgå i undervisningen på forswarets skoler og i forswarets kursusvirksomhed.

Endelig skal udvalget fremhæve, at det i 1. del-betænkning, kapitel 5, fremførte om lærerkræfter m.v. forudsættes anvendt ved udøvelsen af den her omhandlede undervisningsaktivitet.

KAPITEL 3

Fritidsaktiviteter i forsvaret

I. Indledning.

Spørgsmålet om den stadig voksende fritids rette udnyttelse er blevet mere og mere aktuelt. Det er et spørgsmål, der eksisterer inden for alle aldersklasser; men det gør sig særligt gældende inden for den befolkningsgruppe, der udgøres af ungdommen.

I de senere år har dette emne været gjort til genstand for studier i det civile samfund, hvor man har erkendt fritidens muligheder for at give menneskene både hvile, adspredelse og udvikling. Gennem lovgivning gives der befolkningen flere og flere tilbud om at udnytte disse muligheder, og efterhånden som det civile samfund præges af fritidsaktiviteter, vil det være naturligt at give lignende tilbud til forsvarets personel. Det skønnes i denne forbindelse mest hensigtsmæssigt, at de tilbud, der gives inden for forsvaret, ligger tæt op ad, hvad der bydes befolkningen i det civile samfund. Af hensyn til den militære tjenestes gennemførelse vil det dog ikke være muligt at opnå en fuldstændig ligestilling. Øvelser, udrykninger til skydterræn samt vagt- og beredskabs-tjeneste spiller afgørende ind med hensyn til fritidsplanlægning i forsvaret, ligesom der også er forskelligheder på dette område værnene imellem.

A. Fritiden i hæren.

For hærens vedkommende kan længden af den daglige tjenestetid, når enhederne er i garnison, stort set ligestilles med arbejdstiden i det civile samfund. Det kan således generelt siges, at den normale arbejdsdag starter kl. 0700 og afsluttes senest kl. 1700, afbrudt af spise- og hvilepauser. Efter en sådan arbejdsdags afslutning kan personellet - med de begrænsninger, som gælder for rekrutter, eller som følger af vagt- og beredskabstjeneste -

disponere over sin fritid indtil tjenestens begyndelse den næste morgen.

Som anført gælder en sådan opdeling af døgnnet i arbejds- og fritid kun, når enhederne er i garnison, hvilket i gennemsnit vil være tilfældet ca. 30 uger om året. Inden for disse 30 uger skal enhederne dog som nævnt deltage i vagt- og afgivelsestjeneste. Omfanget af denne tjeneste varierer, afhængigt af bl.a. lokale forhold, styrketal m.v. Endvidere vil enhederne under ophold i garnison normalt deltage i mørkeøvelser mindst to nætter pr. måned, men normalt ikke mere end én sammenhængende uge i en måned.

I de perioder, hvor enhederne ikke er i garnison, kan tjenestetiden principielt opdeles i øvelsesperioder og ophold i skydterræn.

Under de udgående øvelser, hvorunder vedkommende enhed ofte vil være engageret alle døgnets 24 timer gennem hele øvelsen, vil der naturligvis forekomme hvile- og venteperioder; men der vil kun i mindre grad være mulighed for en systematisk udnyttelse af sådan fritid.

Ved ophold i skydterræn vil der ofte være en fritid af samme art, om end begrænset og forskudt i tid, som under tjeneste i garnison; men der vil kun sjældent være samme muligheder for en rationel udnyttelse af fritiden som i garnisonerne.

B. Fritiden i søværnet.

Henset til forhold af sikrings- og beredskabsmæssig art samt kravet om en tilfredsstillende udførelse af den rutinemæssige tjeneste, er fritiden for søværnets personel ofte - både i udstrækning og placering inden for døgnnet — meget forskellig fra den civile borgers. For at belyse dette forhold er det nødvendigt at se på såvel personellets arbejdstid som de særlige

forhold, der gør, at fritiden i søværnet får en særlig karakter.

Arbejdstiden varierer stærkt, afhængig af tjenestestedet, men kan generelt opdeles i

- normal daglig arbejdstid,
- vagttjeneste og
- øvelser m.v.

Den normale daglige arbejdstid i søværnet er fra kl. 0800 til kl. 1600, afbrudt af 1½ times frokosthil.

Af hensyn til blandt andet *vagttjenesten* inddeles besætningerne på søværnets tjenestesteder i to kvarterer (kongens og dronningens kvarter) og tre skifter, der anvendes i to vagtsystemer, nemlig

- skiftevag, der er baseret på skifteinddelingen, hvor hvert skifte udgør et vagthold, og
- kvartersvag, der er baseret på kvarterinddelingen, og som anvendes, når et skifte er utilstrækkeligt til at forrette vagttjeneste, eller når særlige forhold i øvrigt taler derfor.

I søværnets skibe *til søs* inddeles døgnnet i følgende vagter, der afhængig af omstændighederne bestrides af et skifte eller et kvarter:

Hundevagt	0000-0400
Dagvag	0400-0800
Formiddagsvag	0800-1200
Eftermiddagsvag	1200-1600
Tevagt	1600-1800
Kvældsvagt	1800-2000
Førstevagt	2000-2400

I søværnets skibe *i havn* samt på søværnets tjenestesteder i land bestrides vagten, afhængig af omstændighederne, af et vagthold bestående af et halvt skifte, et skifte eller et kvarter, der forretter vagt i et døgn ad gangen.

Den enkelte vil dog en del af tiden, afhængig af vagtholdets størrelse og antallet af poster, være tørfri og kunne opholde sig i fritidsområdet.

Ud over den omtalte normale arbejdstid og vagttjenesten deltager personellet med mellemrum i øvelser af kortere eller længere varighed. Under disse øvelser vil fritiden være meget stærkt begrænset.

Den gennemsnitlige arbejdstid vil således variere fra 8 til 18 timer daglig excl. den tid,

der medgår til øvelser, og det vil ses, at en del af arbejdstiden falder i det tidsrum, der normalt er fritid for den civile borger.

De skiftende perioder af frihed - og for skibenes vedkommende desuden ulemperne ved de skiftende havneophold og de manglende fritidsområder - indebærer, at søværnets personel kun i begrænset omfang kan udnytte de fritidsmuligheder, der findes.

Medens forholdene for landtjenestestedernes vedkommende er nogenlunde ens året rundt, bortset fra periodevise svingninger i Øvelsesaktiviteten, er der for skibenes vedkommende forskellige variationer.

Der kan skelnes mellem 1-års- og 3-årsheder.

1-årshederne, der i princippet er bemandet med værnepligtige, sejler året rundt, idet de en gang om året udskifter besætningen og i forbindelse hermed afholder forskole ved **Flådestation København** i ca. 1 måned.

Det drejer sig bl.a. om inspektions- og opmålingsskibene, patruljefartøjerne samt U-bådene.

Disse enheder har en meget krævende tjeneste, men vil på grund af den fortsatte sejlads med anløb af varierende flådestationer og havne have de dårligste muligheder for deltagelse i organiseret fritidsbeskæftigelse.

3-årshederne, der i princippet bemannes med stampersonel, har en udrustningsturnus på 3 år, hvoraf det første omfatter 3 måneders forskole ved Flådestation København og 9 måneders mobiliseringstogt (sejlads). De 2 næstfølgende år er beredskabsår; de opdeles i liggeperioder ved en af de tre flådestationer i tiden 1. oktober - 31. marts og øvelsesperioder i tiden 1. april - 30. september.

I liggeperioderne sejles der 1 døgn om ugen og 1 uge om måneden, medens besætningen den øvrige tid deler fritidsvilkår med personellet ved landtjenestestederne.

I øvelsesperioderne sejles der med anløb af varierende havne lørdag-søndag.

C. Fritiden i flyvevåbnet.

Den normale arbejdsdag slutter mandag-fredag på et på lokalt plan fastsat tidspunkt mellem kl. 1600 og kl. 1700.

Den enkelte forretter tjeneste hver anden lørdag, hvor tjenestens ophør ligger på et nærmere fastsat tidspunkt mellem kl. 1030 og kl. 1200.

Flyvevåbnets *værnepligtige* personel har principielt den samme daglige tjenestetid, som det øvrige personel, dog har de værnepligtige tjeneste hver lørdag. Desuden ligger pudsning, pakning, kasernerengøring, mønstring og udgangsparade uden for flyvestationernes fastsatte daglige tjenestetid. Pudsning og soignering af våben forekommer på alle hverdage, medens mere omfattende rengøring og mønstring af udrustning og materiel henlægges til lørdag formiddag. Normalt kan alle til dagtjeneste regne med fritid fra lørdag middag.

Flyvevåbnets permanente beredskab nødvendigvis skifteholdstjeneste ved tjenestesteder, der arbejder i døgndrift. Sådanne tjenestesteder findes ved eksempelvis

- rakettenesten,
- kontrol- og varslingstjenesten,
- signaltjenesten,
- flyvekontrolltjenesten,
- brand- og redningstjenesten og
- bevogtningstjenesten.

Værnepligtige menige til skifteholdstjeneste følger arbejdstidsmønsteret for det øvrige personel, som de arbejder sammen med.

Ved de fleste funktioner kan der i natte-timerne regnes med adgang til hvile i delvis påklædt tilstand. Denne hvile er - især ved døgn-tjeneste på lørdage og søndage - en nødvendighed. Det følger heraf, at den for skiftehold imellem tjenesteperioder liggende arbejdsfri periode, der kan variere i længde fra ca. 1½ døgn til ca. 4 døgn, kun i ringe grad vil være optaget af ekstra hvile i dagtimerne. Skifteholdspersonellet har således ofte samlet fritid

af længere varighed. De fleste steder tilbringer personellet fritiden borte fra tjenestestedets kaserneområde.

Ved enkelte kasernetjenester forekommer forskudt arbejdstid, eksempelvis i kostforplejning og kantine. Kun et fåtal af de værnepligtige er berørt heraf.

D. Sammenfattende betragtninger om fritiden.

Militære opgavers egenart adskiller på væsentlig måde en gerning i forsvaret fra alle andre gerninger i samfundet.

For at forsvaret til enhver tid kan være kampdueligt, må der i fredstid være en vis grad af beredskab, og der må afholdes øvelser under betingelser, der nærmer sig krigslignende forhold mest muligt.

Samtidig hermed må visse dele af uddannelsen af personel til kampenhederne henlægges til døgnets mørke timer og gives en varighed, der overskrider en civil arbejdsdags norm.

Det militære personels samlede fritid må således generelt siges at være af betydeligt mindre omfang end den normale fritid i samfundet i øvrigt. Dog må det erindres, at der ikke mindst i vagt- og beredskabsperioder, men også under øvelser og under ophold i skydeterræn, er perioder, hvor den værnepligtige har fri. Også i disse »hvileperioder« er der behov for og mulighed for at tilbyde personellet fritidsbeskæftigelser og -arrangementer (feltbiblioteker, aviser, underholdningsfilm, selvstudier, løsning af brevs-kole-opgaver m.v.), om end en mere systematisk udnyttelse af sådanne fritidsperioder som nævnt er vanskelig at gennemføre.

II. Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes virksomhed.

Bestemmelser om Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes virksomhed er (i henhold til § 15 i Lov om Forsvarets Organisation m.v. af 31. marts 1960) fastsat i Kundgørelse for Forsvaret B. 24-1963, hvis to første punkter indeholder følgende formålsangivelse og kortfattede oversigt over arbejdsmidler:

»*Fonnål.* Formålet med oplysnings- og velfærdsvirksomheden er:

- a. At fremme indbyrdes forståelse og samarbejde mellem befolkningen og det militære forsvar.
- b. At bidrage til bedst muligt kendskab til forsvaret, dets baggrund og forudsætninger.
- c. Inden for det militære forsvar at fremme mulighederne for den enkeltes personlige udvikling og trivsel og dermed bidrage til styrkelse af forsvaret som helhed.

Midler. Oplysnings- og velfærdsvirksomheden omfatter:

- a. Udadrettet kontakt- og oplysningsvirksomhed: Kontaktmøder, orienteringsbesøg, foredrag, film, publikationer, udstillinger, opvisninger, familiebesøg, lokale kontaktkomiteer m.v.
- b. Oplysningsvirksomhed for forsvarets personel: Foredrag, kursusvirksomhed, film, publikationer, biblioteksvirksomhed, ekskursioner m.v.
- c. Velfærdsarbejde: Rådgivning, erhvervsvejledning og anden støtte i sociale og personlige spørgsmål, hobbyvirksomhed, idræt, underholdning og andre velfærdsforanstaltninger.«

Det er udvalgets opfattelse, at disse bestemmelser er velegnede som grundlag for oplysnings- og velfærdsvirksomheden, og de er endvidere så rummelige, at der er plads for en fortsat udvikling af virksomheden på de forskellige områder, der kan tjene personellens personlige udvikling og trivsel.

Den virksomhed, der udfoldes på basis af ovennævnte bestemmelser, omfatter på fritidsaktiviteternes område følgende:

Biblioteksvirksomhed finder sted på alle tjenestesteder. Der er oprettet et antal tjenestestedsbiblioteker (kasernebiblioteker), og disse er etableret som filialer af de stedlige folkebiblioteker. Biblioteket består normalt af en udlånsafdeling og en læsestue. På samme måde som i folkebibliotekerne er der adgang til håndbøger og tidsskrifter, og der kan lånes skøn- og faglitteratur, herunder litteratur til studiekredsvirksomhed.

Lærebøger til selvstudium udlånes fra Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, der endvidere forsyner tjenestestederne med feltbiblioteker, bestående af billigbøger til anvendelse på øvelser, under udstationering m.v. Ligeledes udlånes grammofonplader.

Aktuel orientering formidles ved tildeling af dagblade, ét pr. 15 mand (gældende for alt personel), ved anskaffelse af radio- og fjernsynsapparater, ved afholdelse af foredrag om almindelige og kulturelle emner samt ved distribution af forskelligt oplysende materiale. Bl.a. i forbindelse med foredrag kan lejes oplysende film eller anvendes forsvarets egne, der kan rekvireres uden betaling.

Under større øvelser kan udsendes feltaviser,

indeholdende orientering om øvelsen og deltagende enheder, aktuelt fra ind- og udland m.v.

Særlige tjenestestedsblade udgives (findes for tiden på 13 tjenestesteder) med aktuelt stof, oplysninger m.v. af interesse for personellet. Endvidere kan der - evt. i samarbejde med lokale myndigheder — fremstilles orienteringspjecer om by/egn, tjenestested m.v., og der kan arrangeres ekskursioner til seværdigheder, museer m.v.

Underholdning kan omfatte amatørunderholdning, amatørorkestre m.v. og leje af teaterforestillinger eller anden professionel underholdning. Teaterlovens billetkøbsordning udnyttes, hvilket betyder rabatter på op til 60 %.

Bortset fra to sommermåneder forsynes tjenestestederne gratis med én underholdningsfilm pr. uge fra Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes beholdning, som fornys med ca. en fjerdedel pr. år.

Endelig indgår de tildelte radio- og fjernsynsapparater i underholdningsmulighederne.

Hobby- og idrætsvirksomhed etableres og forestås af ledere, der - under hensyn til deltagernes oftest meget forskellige forudsætninger - giver individuel vejledning. Indledningsvis kan vejledningen dog, alt efter aktivitetens karakter, gives som mere bunden holdundervisning.

Idrætsvirksomhed kan omfatte gymnastik, fri idræt, svømning, boldspil m.v.

Hobby virksomhed, hvori der stadig kan indgå nye aktiviteter, kan for tiden omfatte: snedkeri, bogbinding, småsløjd, fotoarbejde, metal-sløjd, maling, stof- og papirtryk, formning (ler), hugge- og snittearbejde, bådebygning, go-cart, elektronikarbejder, bilservicehobby m.v.

Deltagelse i *civile foreningers arrangementer* (møder, kursus, sport m.v.) kan finde sted (valgfrit) sideordnet med deltagelse i eventuelle på tjenestestedet arrangerede aktiviteter, og i et vist omfang med tilsvarende økonomiske tilskud.

Forskellige *serviceforanstaltninger* forefindes, herunder kantiner med udvalg for diverse småfornødenheder, opholdslokaler, frisør- og presstuer samt lokale pengeinstitutfilialer.

Som supplement til ovenstående oversigt over fritidsaktiviteterne skal oplyses, at Forsvarets Civilundervisning varetager den bogligt prægede fritidsundervisning, jf. kapitel 2, og at der både lokalt og centralt forhandles mellem repræsentanter for Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste og Forsvarets Civilunder-

visning vedrørende fritidsaktiviteternes koordinering.

I forbindelse med den i bestemmelserne ovenfor omtalte oplysningsvirksomhed, der også berører fritiden, skal udvalget henvide til

sine bemærkninger i 1. del-betæknings kapitel 4, side 21-27.

Hvad angår den i bestemmelserne ovenfor omtalte rådgivningsvirksomhed henvises til nærværende del-betæknings kapitel 1.

III. Synspunkter på fritidsaktiviteterne og deres udvikling.

De foran nævnte tilbud om fritidsaktiviteter er en opregning af foreliggende muligheder; men det afhænger i nogen grad af tjenestesternes størrelse, lokaleforhold m.v., i hvor stor udstrækning de er effektive på det enkelte tjenestested. Det vil ikke være vanskeligt at supplere de nævnte aktiviteter med endnu en række og dertil føje bemærkninger om deres kvalitet, intensitet osv., for at de ideelle muligheder for fritidsaktiviteter herved kan være skabt. Imidlertid må det anses for hensigtsmæssigt at betragte de faktorer, der påvirker fritidsaktiviteterne, og som har deres baggrund i kravene til den militære uddannelse og i tjenestestedernes indretning og muligheder samt i tjenestestedschefernes opfattelse af hele dette område. Kun derved vil man have et realistisk grundlag for vurderingen af, i hvor høj grad de ideelle fritidsaktiviteter kan gennemføres.

A. Faktorer, der påvirker fritidsaktiviteterne.

Den første faktor er personalet, der rekrutteres fra hele samfundet. Den foran citerede formålsangivelse nævner den enkeltes personlige udvikling og trivsel. Den bedst mulige tilnærmelse hertil kræver, at der er mange muligheder, idet personalet jo er sammensat af mennesker af næsten alle slags - med forskellige livsindstillinger og vidt forskellige forudsætninger i social, intelligensmæssig, uddannelsesmæssig og miljømæssig henseende.

De lokaler, der er til disposition for fritidsbeskæftigelsen, er ikke alle lige egnede. Nogle steder er de helt utilfredsstillende, f.eks. indrettet i uegnede kælder- eller loftsrum. Der findes dog også mange brugelige eller direkte velegnede lokaler. Andre steder må tjenestestedet leje lokaler for at tilgodese fritidsaktiviteterne.

Frirejser, morgentegn og tilladelse til bæring af civil påklædning i fritiden er så nye ordnin-

ger, at det er vanskeligt at udtale sig om, hvor stor en indflydelse de vil få på fritidsaktiviteterne. Nogle tjenestesteder affolkes i betydelig grad, afhængig af de muligheder for adspredelse og beskæftigelse, der ligger inden for personalets rækkevidde, herunder om personalet er rekrutteret overvejende lokalt; andre tjenestesteder med vilkår, der er modsat de nævnte, berøres kun i ringe grad.

Selve den militære uddannelse må naturligvis begrænse fritiden. Uddannelse i mørke, rengøring af udrustning samt øvelser af længere varighed beslaglægger en del fritid og vanskeliggør sådanne fritidsaktiviteter, hvis pasning kræver, at deltagerne møder regelmæssigt.

De ovenfor nævnte hæmmende faktorer i udviklingen af fritidsaktiviteterne ændrer i princippet ikke noget ved formålsbestemmelsen om »den enkeltes personlige udvikling og trivsel« og bør ikke medføre, at man lokalt eller centralt skulle føle sig mindre forpligtet over for en fyldestgørende gennemførelse af virksomheden.

B. Udviklingen i fritidsaktiviteterne.

Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste har over for udvalget fremsat nogle tanker om den fremtidige udvikling af virksomheden og har herunder peget på bl.a. spændvidden i fritidstilbuddene, der går fra underholdning over hobby og idræt til oplysning, belæring og uddannelse.

Bestræbelserne i den videre udvikling sigter bl.a. på, at spændvidden i mulighederne realiseres på de flest mulige tjenestesteder, at de enkelte områder udvikles, og at virksomheden intensiveres efter behov og i samklang med udviklingen uden for forsvaret.

Dette har for den manuelle fritidsbeskæftigelses vedkommende medført, at der i løbet af det sidste år er foretaget en væsentlig for-

stærkelse af tidligere bestræbelser for at kunne tilbyde en hobbyvirksomhed med mange muligheder og med fri adgang til deltagelse uden bindende tilmelding til et hold.

I samarbejde med to fritidspædagoger gennemførtes i 1966 og 1967 et kursus for hobbyledere fra tjenestestederne. Kursus omfatter såvel de pædagogiske principper som de tekniske færdigheder i en række hobbyfag, således at deltagerne vil kunne virke som igangsættere, vejledere og tilsynsførende. Det er meningen at fortsætte i de følgende år, dels med nye fag og dels med nye elever, således at der opnås bedst mulig dækning af behovet for hobbyledere.

Et andet væsentligt aktiv er tjenestestedsbibliotekerne. Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste har for 20 år siden knyttet dette område til det civile biblioteksvæsen, således at tjenestestedsbiblioteket kan yde det samme som - eller mere end - folkebiblioteket.

Som et led i biblioteksarbejdet har Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste i adskillige år - forud for folkebibliotekernes aktivitet på dette område — haft udlån af grammofonplader. Dette har været centralt administreret, men søges decentraliseret gennem en overdragelse til folkebibliotekerne, og samtidig søges fremskaffet bedre lokaler og apparatur. De klassesæt af bøger og den øvrige bogbestand, som Forsvarets Civilundervisning råder over, søges i nær fremtid overført til tjenestestedsbibliotekernes administration, således at biblioteksvirksomheden herved koncentrerer og den faglige biblioteksbestand udnyttes.

Et par andre områder, på hvilke der forsøges en videreudvikling, er kunststillinger og teaterforestillinger med forudgående orientering og/eller efterfølgende diskussion.

Selv om det byder på en del praktiske vanskeligheder, vil man gerne genoplive og støtte aktiviteterne på amatørteater- og amatørunderholdningsområdet. For amatørunderholdningens vedkommende er inkluderet amatørørkestre.

Kontakten mellem civil ungdom og de unge i forsvaret er et område, hvor en forstærket indsats er ønskelig. Som et led heri fremstillede Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste i 1964-65 sammen med Dansk Ungdoms Fællesråd pjecen: »Ungdomsorganisationerne og forsvaret«, som er udsendt til foreningsledere, og hvori der bl.a. er et afsnit om soldatens deltagelse i det lokale foreningsliv.

Det har vist sig, at en del lokale civile foreninger ikke helt har kunnet klare deres andel i dette kontaktarbejde; men også forsvaret kan gøre noget mere på dette felt. Således kan man gennem regelmæssigt tilbagevendende kontaktmøder og orienteringsbesøg søge at inddrage foreninger, klubber m.v. i et interessebetonet samarbejde om personellet, og man kan endvidere forsøge at lette civile kredses adgang til tjenestestederne, herunder til fritidslokaliteterne, i det omfang dette er foreneligt med hensynet til vedkommende militære områdes sikkerhed. Endelig kan man liberalisere de bestemmelser, der findes for bekendtgørelse på tjenestestederne af civile arrangementer, og herved lette personellets muligheder for deltagelse i det civile ungdoms- og foreningsarbejde.

Man finder det endelig væsentligt, at bestræbelserne for at støtte og videreudvikle befalingsmændenes medvirken i fritidsaktiviteter - som deltagere eller som ledere - fremmes. Især på hobby- og idrætsområderne har dette fundet sted i mange år; men det bør videreudvikles, idet befalingsmænd både personligt og i deres forhold til mandskabet kan have udbytte heraf, ligesom det er væsentligt, at mandskabet møder befalingsmænd også i ikke-militære aktiviteter.

Udvalget tillægger den nye samarbejdsordning væsentlig betydning i fritidssammenhængen. De fritidsudvalg, der hidtil har eksisteret på tjenestestederne, erstattes af arbejdsudvalg i tilknytning til samarbejdsordningen.

Den udvikling, der i øvrigt er i gang på det pædagogiske område og med hensyn til lederskab, kommunikation og personellets inddragelse i et positivt medarbejderskab over for såvel tjeneste som fritid, er en væsentlig baggrund for, at man tilsigter en kvalitetsforøgelse og effektivisering af fritidsmulighederne.

Om det pædagogiske mål har udvalget i sin 1. del-betænkning, side 10, bl.a. udtalt:

En undervisningsmetode, som er positivt motiverende og aktiverer eleverne, er mere i overensstemmelse med det moderne livs krav, fordi den sigter mod at udvikle selvstændige og initiativrige mennesker, og fordi elevernes egen positive indstilling til målet er den bedste drivkraft i arbejdet.

Disse ord kan nogenlunde uændret bruges om fritidsaktiviteterne. Dermed er det samtidig klart, at fritidsaktiviteterne - ud over det individuelle hensyn - kan bidrage til at udvikle

de selvstændige og initiativrige mennesker, som forsvaret har brug for, dvs. bidrage **til** at skabe bedre soldater.

Udvalget har konstateret, at en udvikling inden for arbejdsklima og trivsel er i gang, og under dets forhandlinger er der givet udtryk for, at en væsentlig del af udvalgets opgave måtte være at accelerere og supplere den igangværende udvikling.

Det er udvalgets opfattelse, at dette forhold gælder tilsvarende på fritidsområdet.

IV. Udvalgets forslag og henstillinger.

Udover generelt at henvise til bemærkningerne vedrørende den igangværende eller ønskede udvikling i fritidsaktiviteterne, jf. foranstående afsnit, skal udvalget nedenfor sammenfatte sine væsentligste forslag og henstillinger, idet det som en almen forudsætning skal anføres, at de fritidsaktiviteter, som under hensyn til personel og tjenestestedets størrelse, art, beliggenhed, udstyr etc. kan gennemføres, bør støttes på enhver måde.

Udvalget skal således særligt bemærke:

1. I betragtning af, at en del af fritidsvirksomheden (de boglige fritidsbeskæftigelser) henhører under Forsvarets Civilundervisning, medens de øvrige fritidsaktiviteter hører under Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, finder udvalget det væsentligt, at der både centralt og lokalt finder et fyldestgørende samarbejde sted, ligesom der regelmæssigt bør føres orienterende forhandlinger mellem på den ene side tjenestestedets civilundervisningsforstander og kontakt- og velfærdsofficeren og på den anden side amtsungdomskonsulenten, vedrørende eksisterende og mulige fritidsaktiviteter, således at personellet gennem civilundervisningen og kontakt- og velfærdsofficeren kan blive orienteret om disse forhold.

2. Den betydning, udvalget tillægger fritidsbeskæftigelsens udvikling, forudsætter, at tjenestestederne har tilstrækkeligt personel til at varetage disse aktiviteter. Tjenestestedscheferne har brug for dygtige kontakt- og velfærdsofficerer, der har tilstrækkelig tid og tilstrækkelig støtte til at varetage arbejdets rette gennemførelse - herunder til at assistere bl.a. underafdelingschefer med at opfylde deres del af med-

Det er endelig væsentligt, at det i det daglige liv - i tjeneste og fritid - kommer til udtryk, at chefer og andre befalingsmænd interesserer sig for den enkelte mand, og der har da også gennem årene udviklet sig en høj grad af accept og forståelse af, at oplysnings- og velfærdsvirksomheden er en nødvendig del af forsvarets daglige liv og en virksomhed, der omfattes af chefsansvaret.

ansvaret. Der vil således være brug for flere heltidsbeskæftigede kontakt- og velfærdsofficerer, ligesom de deltidsbeskæftigede må have deres forskellige funktioner prioriteret således, at kontakt- og velfærdsarbejdet ikke lider derved.

3. Der bør åbnes adgang til fritidsaktiviteterne for andre end det militære personel, og ud over værnepligtigt personel og stampersonel, for hvem virksomheden i første række er etableret, bør — alt efter virksomhedens art, herunder pladsforholdene - følgende persongrupper i den angivne rækkefølge kunne deltage: øvrigt militært personel, civilt personel på tjenestestedet, personellens nærmeste familie og tjenestestedets oplands civile, der måtte ytre særlig interesse for vedkommende virksomhed.

4. Befalingsmænds medvirken i fritidsaktiviteterne (som deltagere eller ledere) bør på grund af såvel de pågældendes personlige udbytte heraf som på grund af den uformelle kontakt, der herigennem skabes mellem mandskabet og befalingsmændene, stimuleres. Det skal herved fremhæves som noget væsentligt, at mandskabet møder befalingsmænd i andre roller end de tjenstlige.

5. Kontakten mellem civil ungdom og de unge i forsvaret bør forstærkes i et udbyttet samarbejde med de civile organisationer, ligesom civile kredses adgang til tjenestestederne bør lettes, hvor dette er foreneligt med hensynet til den militære sikkerhed. De gældende bestemmelser om tjenestestedernes bekendtgørelse af civile arrangementer og om sådanne arrangementers afholdelse på tjenestestederne bør i størst muligt omfang liberaliseres.

Endvidere bør de i forslaget til en samarbejdsordning omtalte arbejdsudvalg vedrørende fritiden engageres også i arbejdet med kontakten til de nævnte civile kredse.

6. Uanset at lokalespørgsmålene af udvalget behandles i anden sammenhæng, ønsker man her at understrege, at ikke blot de projekterede kaserneetablissementer bør tilgodese lokalebehovene i forbindelse med fritidens anvendelse, men at også de eksisterende får bygget eller indrettet tilfredsstillende lokaliteter til disse aktiviteter. Adskillige steder er en fornuftig udnyttelse af fritiden vanskelig gjort på grund af manglen på lokaler, egnede til formålet.

7. Hobbyvirksomheden bør gøres mere alsidig, lettere tilgængelig, og den professionelle

vejledning bør udbygges. Det er i denne forbindelse væsentligt at understrege, at udviklingen inden for forsvaret i denne som i andre henseender må gå parallelt med udviklingen i det civile samfund. Personellets deltagelse i tilsvarende civil virksomhed bør lettes.

8. Aktiviteterne på felterne teater- og amatørunderholdning, herunder amatørorkestre, bør opmuntres, ligesom kunststillinger bør foranstalles, og deltagelsen i teaterforestillinger bør søges øget.

9. Behandling af oplysnings- og velfærdsarbejdet bør i højere grad og mere konsekvent end hidtil indgå i undervisningen på forsvarsskoler og i forsvarets kursusvirksomhed.

V. Det frivillige soldaterarbejde.

I forbindelse med overvejelser og forslag med hensyn til fritidsaktiviteterne i forsvaret er det naturligt at redegøre for de private soldaterhjems virksomhed.

Soldaterhjemstanken har sin rod i de vækkelser af folkelig, national og kristelig karakter, der gik hen over landet fra omkring midten af sidste århundrede. Det var den grundtvigske højskolemand Johs. E. Schrøder, der kom til at føre soldaterarbejdet ud i livet, og som gennem oprettelsen af det første soldaterhjem i 1882 blev soldaterhjemsarbejdets foregangsmand. Fritidsproblemet var et væsentligt udgangspunkt for hjemmets oprettelse, og man ønskede fra de interesserede højskolefolks side at skabe et samlingssted, hvor man kunne mødes om aftenen med soldaterne til læsning og foredrag. Hjemmet kom da også til at omfatte en læsestue med bøger, tidsskrifter og skrivemateriale, en samlingsal med aviser og spil, en spisestue samt økonomi- og opbevaringsrum.

Det grundtvigske soldaterarbejde, med hovedsæde i Vartov, har i dag ca. 10 soldaterhjem.

KFUMs soldatermission begyndte i 1889. Sigtet var både socialt og kristeligt. Foruden at indrette soldaterhjem med de samme faciliteter som nævnt ovenfor, havde KFUM det formål gennem andagter og bibeltimer at give en kristelig opbyggelse.

KFUMs soldatermission driver i dag ca. 40 soldaterhjem.

I 1906 oprettedes - på nationalt grundlag - soldaterhjemforeningen Dannevirke, hvis formål var at »bidrage til det indkaldte Mandskabs aandelige Udvikling, at fremme dets Kendskab og Kærlighed til Land og Folk og at beskæftige det paa en god og nyttig Maade i Fritiden«. Virksomheden omfattede især foredrag, idræt, undervisning, sang og husflid.

Dannevirke har i dag ca. 15 soldaterhjem.

Soldaterhjemmene modtog i 1946 fra Forsvarsministeriet 46.000 kr. i tilskud, og i dag yder staten årligt gennem Forsvarsministeriet 440.000 kr. til hjemmene. Hertil kommer de indtægter, som den årlige soldaterhjemdag giver (ca. 200.000 kr.), frivillige bidrag ved sessionsbehandlingerne (ca. 60.000 kr.) og et beløb på 110.000 kr. fra tipsmidlerne.

De samlede driftsudgifter for de tre foreninger beløb sig i 1966 til ca. 3,5 mill. kr., og forskellige støttekredse, virksomheder, institutioner m.v. yder store beløb til soldaterarbejdet landet over.

I årene efter den 2. verdenskrig har forsvaret gradvis opbygget den på de foregående sider beskrevne velfærds- og oplysningsvirksomhed. Med udviklingen af denne virksomhed og med etableringen af flere og bedre fri-

tids- og opholdslokaliteter på kaserne er vilkårene for de private soldaterhjem gradvis ændret.

Soldaterhjemmene har siden deres oprettelse og op gennem mange år udført en pionergering og har løst opgaver, som staten i den daværende periode ikke var indstillet på at løse på fyldestgørende måde.

Det er på baggrund af denne betydningsfulde indsats naturligt og forståeligt, at man fra soldaterhjemsside kunne føle, at forsvaret med opbygningen af velfærdsvirksomheden påførte soldaterhjemmene konkurrence og i nogen grad tog opgaverne fra dem. Der var dog samtidig en stadigt voksende forståelse af, at forsvaret selv måtte udvikle velfærdsmæssige foranstaltninger af social, uddannelses- og beskæftigelsesmæssig karakter og - samtidig med forbedring af tjenestestedernes belægningsforhold og uddannelsesmæssige faciliteter - måtte skabe bedre opholds- og fritidslokaliteter for personellet.

Denne udvikling kan i nogen grad sammenlignes med, hvad der er kendt fra andre områder i samfundet, eksempelvis fra forsorgen for børn, unge og handicappede. På sådanne områder har en privat indsats, ofte af filantropisk art og på etisk grundlag, løst betydningsfulde opgaver, som efterhånden under samfundets udvikling er blevet erkendt som samfundsmæssige forpligtelser.

Soldaterhjemmene har gennem deres mangeårige, betydningsfulde - og af såvel forsvarets myndigheder som dets mandskab påskønnede - virksomhed bidraget til denne erkendelse; men de afgørende motiver bag udviklingen af forsvarets velfærdsvirksomhed har dog været af en anden karakter.

I takt med den almindelige udvikling i civile virksomheder måtte velfærdsmæssige vurderinger og foranstaltninger naturligt få øget vægt i forsvarets personelpolitik - ikke blot over for det værnepligtige personel, men over for alle personelgrupper.

På grund af forsvarets, i forhold til civile arbejdspladser, ganske særlige opgaver og vilkår måtte de velfærdsmæssige foranstaltninger imidlertid i art, omfang og udviklingstempo have større prioritet end på civile arbejdspladser.

Udvalget har i nærværende kapitel om fritidsaktiviteter fremhævet betydningen af velfærdsvirksomhed som et led i forsvarets daglige liv, og man skal her blot understrege, at det

ville have været hæmmende for den af udvalget tilsigtede fortsatte udvikling af tidssvarende principper for lederskab og militær uddannelse, såfremt man, ved hovedsagelig at overlade varetagelse af menneskelige og personlige behov til civile organisationer og personer, havde skabt grundlag for den opfattelse hos mandskabet, at befalingsmænd kun repræsenterer pligter og krav.

Udvalget vil med disse udtalelser ikke drage den konklusion, at soldaterhjemmenes arbejde er blevet overflødiggjort. De har i de forløbne år kunnet fortsætte deres virksomhed, og der er fortsat bygget nye soldaterhjem.

De nylig indførte bestemmelser om frirejser, morgentegn og tilladelse til bæring af civil påklædning i fritiden har imidlertid også bidraget til ændringer i forudsætningerne for soldaterhjemmenes traditionelle arbejde. Under hensyn til hele den stedfundne udvikling synes det derfor hensigtsmæssigt, at soldaterhjemsorganisationerne, ved overvejelse af planer om nye soldaterhjem eller ombygning af eksisterende hjem, i hvert enkelt tilfælde orienterer sig om Forsvarsministeriets planer vedrørende opholds- og fritidslokaliteter på det pågældende tjenestested, således at uhensigtsmæssige investeringer undgås.

Udvalget skal i denne forbindelse pege på de eventuelle muligheder for en videreudvikling af de særopgaver, som soldaterhjemsorganisationerne har påtaget sig.

I København har KFUMs Soldatermission og Det Grundtvigske Soldaterarbejde således gennem mange år haft soldaterherberger med muligheder for overnatning til beskeden pris. KFUMs Soldatermission har derudover - ved de i begyndelsen af 1967 gennemførte lokale-mæssige ændringer - indrettet en mere hotelpræget fløj med deraf følgende højere betaling for overnatning.

Det er udvalgets opfattelse, at disse overnatningsmuligheder er en særdeles gavnlig foranstaltning, og der kunne måske, bl.a. under indflydelse af frirejseordning m.v., tænkes at være yderligere behov på dette område, et behov som soldaterhjemsorganisationerne formentlig kan løse på bedre vis end forsvaret, der hovedsagelig må samle sine bestræbelser om velfærdsvirksomheden på selve tjenestestederne.

Udvalget kan ikke forudse, om de i umiddelbar nærhed af tjenestestederne beliggende

soldaterhjem fremover vil få tilstrækkelig søgning. De ændringer i forudsætningerne for deres traditionelle arbejde, som man har peget på foran, vil dog formentlig på nogle tjenestesteder forstærkes, efterhånden som den af udvalget anbefalede effektivisering og kvalitets-

forøgelse af forsvarets velfærds- og fritidsvirksomhed realiseres.

Det må imidlertid tilkomme soldaterhjemorganisationerne selv at drage eventuelle konklusioner af de ændrede forudsætninger for hjemmenes virksomhed.

